

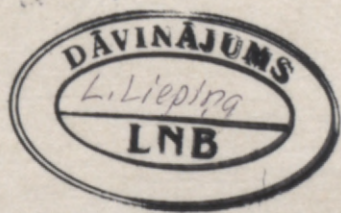
79-2
L 147

CILVĒKS
UN
LIKUMS

G. Zemribo

**ĪSI PAR
SAISTĪBU
TIESĪBĀM**

CILVEKS
UN
LIKUMS

305748

L

L 79-2
147

CILVEKS UN LIKUMS

L
34

G. Zemribo
ĪSI PAR
SAISTĪBU
TIESĪBĀM

IZDEVNIECĪBA «LIESMA»
RĪGA 1979

3454
67.99(2)32
Ze 640

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0306052078

Sērijas «Cilvēks un likums» sabiedriskās redakcijas kolēģija: LPSR Nopelniem bagātais jurists A. Pāže (priekšsēdētājs), A. Katlavs, juridisko zinātņu doktors A. Kavalieris, J. Pāže, LPSR Nopelniem bagātais jurists juridisko zinātņu kandidāts A. Niedre, LPSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks, juridisko zinātņu doktors J. Strautmanis.

Sērijas māksliniecisko apdari veidojis
J. Reinbergs

Mākslinieks T. Lomunovs

z 11002—604
M 801(11)—79 42.79.1203050000

© «Liesma», 1979

IEVADS

PSRS Konstitūcija un uz tās bāzes pieņemtā Latvijas PSR Konstitūcija vēl vairāk paplašināja sociālistisko uzņēmumu, iestāžu, organizāciju, sabiedrisko organizāciju, kolhozu, bet it īpaši padomju pilsoņu tiesības. *«Briedumu sasniegušā sociālisma apstākļos paplašinājusies sociālistiskās demokrātijas ekonomiskā bāze, pilsoņu tiesības ieguvušas pamatīgāku materiālo saturu, stingrākas kļuvušas šo tiesību garantijas.»*¹

Mūsu zemes pilsoņu tiesības un pienākumus nosaka visdažādākās padomju tiesību nozares. Padomju pilsoņu pamattiesības regulē darba tiesību, ģimenes tiesību, civiltiesību un citu tiesību nozaru normas. Pēdējos divos gadu desmitos padomju tiesībās ir notikušas būtiskas pārmaiņas. Pieņemti Vissavienības likumdošanas pamati daudzās tiesību nozarēs. Uz to bāzes pieņemti savienoto republiku kodeksi. Publicēti daudzi svarīgi Vissavienības un republiku likumi. Visu šo plašo likumdošanas procesu vainagoja PSRS Konstitūcijas un savienoto republiku konstitūciju pieņemšana. Savukārt sakarā ar PSRS Konstitūcijas un savienoto republiku konstitūciju pieņemšanu uzsākts plašs darbs likumdošanas jomā, lai panāktu likumdoša-

¹ Brežņevs L. Ļeņinskais kurss, 6. sēj. R., 1978, 599. lpp.

nas aktu pilnīgu atbilstību PSRS Konstitūcijai un savienoto republiku konstitūcijām.

Latvijas PSR Konstitūcijas 55. pantā noteikts, ka Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības uz tiesas aizsardzību pret viņu goda un cieņas, dzīvības un veselības, personiskās brīvības un mantas apdraudējumiem.

Savu tiesību zināšana, prasme tās izmantot jaunās sabiedrības celtniecības interesēs ir ļoti svarīga iezīme, kas raksturo padomju cilvēka aktīvo nostāju dzīvē, viņa augsto politisko kultūru, kuras veidošana un attīstība ir bijusi un paliek mūsu Komunistiskās partijas uzmanības centrā. Šiem mērķiem kalpo arī šis darbs, kurā autors iepazīstina lasītāju ar svarīgākajiem jautājumiem saistību tiesību jomā.

I n o d a | a

SAISTĪBAS, TO RAŠANĀS

Ļaudis ikdienā stājas visdažādākajās sabiedriskajās attiecībās. Daļu šo attiecību regulē tiesību normas, kurās ir noteikts, kā jārikojas pilsoņiem dažādās dzīves situācijās. Ja šīs attiecības regulē tiesību normas, tās sauc par *tiesiskajām attiecībām*. Tiesiskajās attiecībās stājas kā pilsoņi, tā arī valsts uzņēmumi, iestādes, organizācijas, kolhozi un citas kooperatīvās organizācijas, sabiedriskās organizācijas.

Tiesiskās attiecības ir atšķirīgas atkarībā no tām tiesību normām, kuras regulē šīs attiecības. Strādnieki un kalpotāji ar darba vietas administrāciju sastāv darba tiesiskās attiecībās, un šīs attiecības regulē Latvijas PSR darba likumu kodekss un citi darba tiesību normatīvie akti. Daudzas no attiecībām, kuras rodas starp ģimenes locekļiem, regulē Latvijas PSR laulības un ģimenes kodekss. Savukārt visai daudzas un dažādas attiecības regulē Latvijas PSR civiltiesību kodekss¹ un citi civiltiesību akti. Kā norādīts šī kodeksa preambulā, padomju civilā likumdošana regulē mantiskās attiecības, ko noteic preču un naudas formas izmantošana komunistiskajā celtniecībā, un ar tām saistītās personiskās nemantiskās attiecības. Kā redzams no šī formulē-

¹ Turpmāk saīsināti — CK.

juma, civiltiesiskās attiecības var būt visai daudzveidīgas. Tās var iedalīt mantiskās un nemantiskās attiecībās. Piemēram, mantiskas civiltiesiskas attiecības starp pilsoni un mantas glabātāju rodas, ja pilsonis nodod savu mantu glabāšanā. Nemantiskas civiltiesiskās attiecības, piemēram, var rasties starp pilsoni vai organizāciju, par kuru izplatītas viņa godu un cieņu aizskarošas ziņas, kas neatbilst patiesībai, un šo ziņu izplatītāju. Civiltiesiskās attiecības iedala arī īpašuma tiesiskajās attiecībās un saistību tiesiskajās attiecībās.

Civiltiesiskajām attiecībām, bet it sevišķi saistību tiesiskajām attiecībām raksturīgi, ka viena no pusēm ir apveltīta ar noteiktām tiesībām, bet otrai pusei ir attiecīgs pienākums. Piemēram, ja pēc aizdevuma līguma pilsonis A. aizdevis pilsonim B. 100 rubļus, tad, iestājoties līgumā norādītajam naudas atdošanas termiņam, pilsonim A. rodas tiesības pieprasīt, lai pilsonis B. šo naudu atdod. Savukārt pilsonim B. rodas pienākums šo naudu atdot. Tātad, kā redzam no šī piemēra, vienas puses tiesībām atbilst otras puses pienākums. Bieži katrai pusei ir kā tiesības, tā arī pienākumi. Piemēram, ja puses ir noslēgušas pirkuma-pārdevuma līgumu, saskaņā ar kuru pilsonis A. ir apņēmis pārdot pilsonim B. savu māju par līgumā noteikto cenu, pilsonim A. rodas pienākums šo māju nodot pilsonim B. Pilsonim B. ir tiesības pieprasīt, lai A. viņam māju nodod. Tajā pašā laikā B. ir pienākums samaksāt A. nolīgto cenu. Ja B. šo savu pienākumu nepilda, A. ir tiesības pieprasīt no B. šo summu.

Sādu civiltiesisko attiecību rezultātā rodas civiltiesiska saistība. CK 160. pantā *saistības jēdziens* izteikts šādi: «Uz saistības pamata vienai personai (parādniekam) pienākas izdarīt otras personas

(kreditora) labā noteiktu darbību, kā nodot mantu izpildīt darbu, samaksāt naudu u. tml., vai atturēties no noteiktas darbības, bet kreditoram ir tiesības pieprasīt no parādnieka tā pienākumu izpildīšanu.»

Šādas saistības var rasties uz dažādiem pamatiem. Tās var būt pilsoņu, kā arī uzņēmumu, iestāžu, organizāciju apzinātas likumiskas rīcības rezultāts. Arī pilsoņu prettiesiska rīcība var radīt saistības, tās var rasties notikumu rezultātā. Saistību rašanās pamati ir uzskaitīti mūsu republikas CK 4. pantā. Kā pirmie no šiem pamatiem kodeksā minēti likumā paredzētie darījumi, kā arī darījumi, ko likums neparedz, bet kas nav ar to pretrunā. Par darījumiem sauc pilsoņu un organizāciju darbības, kas vērstas uz civilo tiesību vai pienākumu nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu. Darījumi var būt dažādi: vienpusēji, divpusēji un daudzpusēji. Atšķirībā no divpusēja vai daudzpusēja darījuma vienpusējā darījumā izteikta tikai vienas puses griba. Tāda darījuma piemērs ir testaments. Kā zināms, testamentā testators pauž savu personisko gribu. Divpusējos vai daudzpusējos darījumos tiek izteikta divu vai vairāku personu griba, un šādus darījumus sauc par līgumiem. LPSR CK regulē virkni visdažādāko līgumu: pirkuma-pārdevuma, piegādes, maiņas, dāvinājuma, aizdevuma, dzīvojamās telpas īres un daudzus citus līgumus. Dažas pilsoņu un organizāciju darbības, kas, kaut arī likumā nav paredzētas, tomēr pēc civilās likumdošanas vispārīgajiem principiem un jēgas rada civilās tiesības un pienākumus. Tādēļ saistības var rasties arī no tādiem darījumiem, kurus gan likums neparedz, bet kas nav ar to pretrunā. Šajā ziņā raksturīgs ir šāds piemērs: dažreiz vecuma vai veselības stāvokļa dēļ darba nespējīgs cilvēks, kuram

pieder māja, vēlas šo māju atsavināt citam pilsonim ar norunu, ka pēdējais viņu visu mūžu apgādās ar dzīvokli, pārtiku, apkops un sniegs citu nepieciešamo palīdzību. Kā zināms, līdz 1964. gada 1. jūnijam Latvijas PSR teritorijā bija spēkā KPFSR 1922. gadā pieņemtais civilkodekss. Šajā kodeksā šāds līgums nebija paredzēts. Tomēr tiesu prakse atzina šādu līgumu, un tā noteikumi tika praksē piemēroti, jo tie nebija pretrunā ar likumu, lai gan šī līguma noteikumi neatbilda ne pirkuma-pārdevuma, ne dāvinājuma, ne cita kāda KPFSR civilkodeksa regulēta līguma noteikumiem. Šo līgumu praksē mēdza dēvēt par alimentācijas līgumu. Izstrādājot Latvijas PSR civilkodeksu, ņēma vērā tiesu praksi, un kodeksā tika iekļauts jauns līguma veids ar nosaukumu — mājas atsavināšana ar noteikumu visu mūžu apgādāt.

Saistības var rasties no administratīvajiem aktiem, bet valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām — arī no plānošanas aktiem. Kā zināms, tautas saimniecība sociālistiskā valstī attīstās saskaņā ar ekonomiskās un sociālās attīstības valsts plānu. Tādēļ valsts plānam ir likuma spēks un tas ir saistošs plānā norādītajiem uzņēmumiem, iestādēm un organizācijām.

Saistības rodas atklājumu, izgudrojumu, racionalizācijas priekšlikumu rezultātā, kā arī radot zinātniskus, literārus un mākslas darbus. Arī šajos gadījumos saistības rodas apzinātas likumiskas rīcības rezultātā. Taču šeit ir arī ievērojamas atšķirības. Ja, slēdzot līgumu, līguma slēdzēju pušu (kontrahentu) vienīgais mērķis ir fiksēt juridiskās saistības, tad atklājuma vai zinātniskā darba autora pūliņi vērsti pirmām kārtām uz paša darba radīšanu, bet autora mantiskajām vai nemantiskajām tiesībām ir sekundārs, no paša atklājuma vai

zinātniskā darba radīšanas fakta atvasināts raksturs.

Saistības var rasties arī bez līguma un pat prettiesiskas rīcības rezultātā. Tā saistības rodas sakarā ar kaitējuma nodarīšanu citai personai, kā arī sakarā ar mantas iegūšanu vai ietaupīšanu uz citas personas rēķina bez likumīga pamata. Tādēļ, piemēram, pilsonis, kura mantai vai veselībai nodarīts kaitējums autoavārijas rezultātā, ir tiesīgs pieprasīt kaitējuma atlīdzināšanu no tā pilsoņa vai organizācijas, kuriem ir pienākums saskaņā ar CK normām atlīdzināt nodarīto kaitējumu. Pilsonim, kurš noziedzīgas darbības rezultātā ieguvis mantu, rodas pienākums šo mantu atdot. Saistības rodas arī no notikumiem, ar kuriem likums saista civiltiesisku seku iestāšanos. Ar notikumiem juridiskajā literatūrā saprot tādus apstākļus, kuri iestājas neatkarīgi no cilvēka gribas. Notikumi ir zemestrīces un citas stihiskas nelaimes. Arī cilvēka nāve kvalificējama kā notikums, izņemot, protams, slepkavību. Cilvēka nāve var radīt noteiktas tiesiskas sekas. Piemēram, atklājas mantojums un līdz ar to mantinieki iegūst tiesības mantot attiecīgu mantojuma atstājēja mantas daļu.

II nodaļa

LĪGUMA SLĒGŠANA UN TĀ FORMA

Visbiežāk saistības rodas darijumu rezultātā. Savukārt visizplatītākie ir divpusējie un daudzpusējie darijumi, kurus sauc par līgumiem. CK 163. p. nosaka, ka līgums uzskatāms par noslēgtu, kad starp pusēm attiecīgajos gadījumos prasītajā formā panākta vienošanās visos būtiskajos līguma

punktos. Protams, pirms šāda vienošanās tiek panākta, paiet zināms laiks, kamēr šo vienošanos izstrādā.

Dažreiz pilsoņi, slēdzot līgumus notariāta kantorī, cenšas noslēpt pārdodamās mantas cenu.

Pilsone L. griezās tiesā ar prasību, norādīt, ka viņa nopirkusi no pilsoņa R. mājas 1/4 ideālo daļu par 600 rubļiem, bet R. saņēmis no viņas 2000 rubļus. Tādēļ L. prasīja no R. piedzīt 1400 rubļus. Lietas izskatīšanas gaitā tautas tiesa konstatēja, ka faktiski puses vienojās, ka R. mājas 1/4 ideālo daļu pārdos par 2000 rubļiem, un viņš šo naudu arī saņēma. Par to liecina «priekšlīgums», ko puses noslēdza «mājas kārtībā». Slēdzot līgumu pie notāra, līguma tekstā norādīja pārdošanas summu — 600 rubļus, lai būtu jāmaksā mazāka valsts nodeva. Tādēļ Talsu rajona tautas tiesa 1976. gada 7. jūlijā L. prasību noraidīja, bet piedzina no L. valsts labā, līgumu slēdzot, nesamaksāto valsts nodevu — 42 rubļus.

Citreiz pārdotās mantas cenas noslēpšana noved pie nepatīkamām sekām vismaz vienai no pusēm. Gadījumos, kad līgumu vēlāk atzīst par spēkā neesošu un pārdevējam atdod mantu, bet pircējam naudu, pēdējam rodas tiesības saņemt tikai līgumā norādīto summu. Tā dažkārt pilsoņi, gribēdami ietaupīt dažus desmitus rubļu valstij maksājamās nodevas, savas rīcības dēļ vēlāk zaudē vairākus tūkstošus.

Tiesu prakse liecina, ka dažkārt pilsoņi slēdz vienu darījumu, lai apslēptu citu. Piemēram, pirkuma-pārdevuma līguma vietā slēdz uzdevumā līgumu.

Pilsonei R. 1975. gada 25. novembrī pienāca automašīnas «Žiguli» pirkšanas rinda. Tā kā R. nebija naudas un automašīnas vadītāja tiesību, viņa

saņēma no pilsoņa F. 8500 rubļus. No šīs naudas R. samaksāja par automašīnu 7530 rubļus, bet 970 rubļus paturēja. Automašīnu nodeva F. lietošanā, izdodot viņam pilnvaru. Puses vienojās, ka pēc trīs gadiem noslēgs automašīnas pirkuma-pārdevuma līgumu. 1976. gadā pilsonē R. cēla tiesā prasību par automašīnas atdošanu viņai. Savukārt F. iesniedza pretprasību, kurā lūdza atzīt automašīnas «Ziguļi» pirkuma-pārdevuma līgumu par izpildītu saskaņā ar CK 47. panta noteikumiem, jo abas puses darījumu izpildījušas, bet tas nav juridiski noformēts. Tiesas sēdē puses atzina, ka automašīna faktiski pārdota pilsonim F., un lūdza apstiprināt mierizlīgumu. Rīgas pilsētas Ļeņina rajona tautas tiesa 1976. gada 4. novembrī pieņēma lēmumu, ar kuru atzina, ka R. pārdevusi F. automašīnu «Ziguļi» par 8500 rubļiem, un apstiprināja šādu mierizlīgumu. Latvijas PSR Augstākās tiesas Civillietu tiesas kolēģija 1977. gada 7. janvārī šo lēmumu atcēla. Civillietu tiesas kolēģija norādīja, ka tautas tiesa nevar apstiprināt pušu mierizlīgumu, ja viņu darbības ir pretrunā ar likumu. Ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1969. gada 23. decembra lēmumu Nr. 595 «Par komisijā pieņemto vieglo automobiļu un smago motociklu ar blakusvāģiem realizācijas noregulēšanu» noteikta vieglo automašīnu pārdošana tikai komisijas veikalos. Tautas tiesa nav ņēmusi vērā, ka darījums par vieglās automašīnas pārdošanu, pārkāpjot šo noteikumu, nav likumīgs.

Līguma slēgšanas process parasti sastāv no divām stadijām. Pirmajā stadijā viena no pusēm izvirza savu priekšlikumu noslēgt līgumu. Šo priekšlikumu juridiskajā literatūrā sauc par *oferti*, bet personu, kura priekšlikumu izsaka, par oferentu. Šādu oferti nosūta konkrētai personai, kaut gan

uzskata, ka atsevišķos gadījumos par oferti var uzskatīt arī priekšlikumu, kurš izteikts nenoteiktai ļaužu grupai. Katrā ziņā ofertei jāsaturs visi būtiskie līguma punkti, lai līgumu varētu noslēgt bez tālākām pārrunām. Ja pretējā puse piekrit līguma slēgšanai, šādu piekrišanu sauc par akceptu un personu, kas oferti pieņēmusi, par akceptantu.

Ofertē var norādīt termiņu atbildes došanai. Sajā gadījumā līgums uzskatāms par noslēgtu, ja oferents minētajā termiņā saņēmis otras puses (akceptanta) atbildi par ofertes pieņemšanu (CK 165. p.). Ja atbilde par piekrišanu noslēgt līgumu saņemta ar nokavēšanos, bet redzams, ka tā nosūtīta laikā, atbilde atzīstama par nokavētu tikai tad, ja oferents tūlīt informē akceptantu, ka atbilde saņemta ar nokavēšanos. Tādā gadījumā atbilde uzskatāma par jaunu priekšlikumu (CK 167. p.). Līdz ar to akceptants ar oferentu it kā apmainās vietām. Taču bijušā akceptanta oferte nebūt nav saistoša bijušajam oferentam, jo, savlaicīgi nesaņēmis atbildi, viņš varēja vienoties par līguma slēgšanu ar citu personu. Tādēļ jāņem vērā, ka šajos gadījumos izšķirēja nozīme ir nevis tam, kad akceptants nosūtīts, bet gan tam, kad oferents to saņēmis.

Praksē bieži ir sastopami gadījumi, kad viens no kopīpašuma dalībniekiem piedāvā atpirkt viņa daļu citiem kopīpašuma dalībniekiem, dodot iespējas izmantot tā saucamās pirmpirkuma tiesības (CK 120. p.).

Likums nosaka: ja kopīpašuma dalībnieks pārdo savu daļu trešajai personai, pārējiem daļējā kopīpašuma dalībniekiem ir pārdodamās daļas pirmpirkuma tiesības par cenu, par kādu to pārdo, un ar citiem līdzīgiem noteikumiem. Tādēļ

kopīpašuma daļas pārdevējam ir pienākums rakstveidā paziņot pārējiem daļējā kopīpašuma dalībniekiem nodomu pārdot savu daļu, norādot pārdošanas cenu un citus noteikumus. Ja pārējie daļējā kopīpašuma dalībnieki atsakās no savām pirkuma tiesībām vai tās neizmanto, pārdevējs ir tiesīgs savu daļu pārdot jebkurai personai. Pārējie daļējā kopīpašuma dalībnieki var izmantot savas tiesības viena mēneša laikā, ja pārdod mājas daļu, bet, ja pārdod citu mantu, — desmit dienu laikā no paziņojuma saņemšanas dienas. Parasti šos paziņojumus pārdevējs nosūta pārējiem kopīpašuma dalībniekiem ar valsts notariāta kantora starpniecību. Izsniedzot šādus paziņojumus adresātiem Latvijas PSR likuma par valsts notariātu 58. panta noteiktajā kārtībā, precīzi fiksē ofertes izsniegšanas datumu.

Pilsonēm P. un G. katrai piederēja dzīvojamās mājas ideālā puse. 1977. gada 26. septembrī G. ar Rīgas 1. Valsts notariāta kantora starpniecību piedāvāja P. nopirkt viņai piederošo mājas pusi par 5000 rubļiem un par piekrišanu paziņot mēneša laikā no ofertes saņemšanas. Šo paziņojumu P. saņēma 1977. gada 29. septembrī. 25. oktobrī arī ar notariāta kantora starpniecību P. paziņoja, ka piekrīt pirkt mājas pusi. Šo paziņojumu G. saņēma 29. oktobrī, t. i., mēneša laikā. 2. novembrī G. nosūtīja jaunu paziņojumu, kurā šoreiz piedāvāja pārdot to pašu mājas pusi par 10 000 rubļiem. Saņēmusi šo piedāvājumu, P. griezās tautas tiesā ar prasību, kurā lūdza atzīt, ka starp pusēm noslēgts mājas ideālās puses pirkuma-pārdevuma līgums par 5000 rubļiem, un iemaksāja tautas tiesas depozītā 5000 rubļus. Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona tautas tiesa šo prasību apmierināja, atzina par mājas strīda puses īpašnieci pilsoni P. un noteica, ka

5000 rubļu ir izmaksājami pilsoni G. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija šo tautas tiesas spriedumu atstāja negrozītu. Tiesas kolēģija savā lēmumā norādīja, ka prasītāja P. mēneša laikā no paziņojuma saņemšanas savas pirmpirkuma tiesības realizējusi. Saskaņā ar CK 165. pantu līgums uzskatāms par noslēgtu, ja persona, kas izvirzījusi priekšlikumu, šai termiņā saņēmusi otras puses atbildi par priekšlikuma pieņemšanu.

Ja, pārdodot kopīpašuma daļu, tiek pārkāptas pirmpirkuma tiesības, citi daļējā kopīpašuma daļībnieki var iesniegt tiesā prasību par pircēja tiesību un pienākumu nodošanu viņiem.

Tajos daudzajos gadījumos, kad oferti izsaka mutvārdos, nenorādot termiņu atbildei, līgums uzskatāms par noslēgtu, ja otrā puse tūlīt paziņojusi personai, kas izteikusi oferti, par tās akceptu. Ja oferte, nenorādot termiņu, izteikta rakstveidā, līgums uzskatāms par noslēgtu, ja akcepts saņemts laikā, kāds normāli nepieciešams atbildes saņemšanai.

Bieži persona, kurai oferte izteikta, principā piekrit līguma slēgšanai, bet iebilst pret vienu vai vairākiem līguma noteikumiem. Šāda atbilde uzskatāma par atteikšanos no priekšlikuma un tai pašā laikā par jaunu oferti.

Citādi šos jautājumus risina, ja līgumus slēdz starp valsts, kooperatīvajām un citām sabiedriskajām organizācijām. Kā zināms, mūsu zemē saimniecisko attiecību pamatā ir ekonomiskās un sociālās attīstības valsts plāns. Ja kāda organizācija nepamatoti izvairās līgumu slēgt, to piespiež štāties līgumiskās attiecībās ar tiesas vai arbitražas palīdzību.

Tautas saimniecības vajadzības prasa līgumu savlaicīgu noslēgšanu. Tādēļ līguma slēgšanas kārtība šādos gadījumos ir stingri reglamentēta. Tā, piemēram, šos jautājumus regulē nolikumi par piegādēm,¹ ja starp pusēm jānoslēdz piegādes līgums. Nolikumos ir noteikts, ka līguma projekts jāizstrādā piegādātājam, kuram šis projekts divos eksemplāros jānosūta pircējam. Ja piegādātājs šo pienākumu attiecīgajā nolikumā noteiktajā termiņā neizpilda, no viņa var piedzīt nolikumā paredzētās sankcijas. Pretējai pusei — pircējam — arī tiek dots noteikts termiņš līguma parakstišanai. Ja pircējam ir iebildumi pret atsevišķiem līguma projekta punktiem, tam tomēr ir līguma projekta abi eksemplāri jāparaksta. Iebildumus izsaka atsevišķā dokumentā — domstarpību protokolā. Pircējs tajā izsaka, kā viņš vēlētos formulēt apstrīdētos līguma projekta punktus. Pircējs parakstītā līguma vienu eksemplāru un divus domstarpību protokola eksemplārus nosūta piegādātājam. Ja pircējs savlaicīgi līguma projektu neparaksta (termiņš arī noteikts attiecīgajā nolikumā), no viņa var piedzīt nolikumā paredzētās sankcijas. Ja piegādātājs, kurš saņēmis parakstīto līgumu un domstarpību protokolu divos eksemplāros, piekrit iebildumiem, tas paraksta domstarpību protokolu un vienu tā eksemplāru nosūta atpakaļ pircējam. Ja piegādātājs nepiekrīt domstarpību protokolam, tam jāgriežas arbitrāžā, lai izskatītu pirmslīguma strīdu. Pie tam, slēdzot piegādes līgumu, arbitrāžā jāgriežas 20 dienu laikā. Ja piegādātājs šo termiņu nokavē, to uzskata par piekrišanu domstarpību

¹ Nolikums par ražošanas un tehniskās nozīmes produkcijas piegādēm un Nolikums par tautas patēriņa preču piegādēm (CII, 1969, № 11).

protokolam. Vēlāka domstarpību protokola apstrīdēšana nav pieļauta.¹

Pirmslīguma strīdu izlemšanu, ja viena no pusēm ir kolhozs vai starpkolhozu organizācija, regulē CK 169. pants LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1972. gada 30. novembra dekrēta redakcijā. Domstarpības, kuras rodas, slēdzot līgumu, kas pamatojas uz abām pusēm obligātu plāna uzdevumu, izšķir tiesa, ja viena no pusēm ir kolhozs vai starpkolhozu organizācija. Kā izskaidroja PSRS Augstākās Tiesas plēnums savā 1975. g. 26. septembra lēmuma Nr. 8 «Par likumdošanas piemērošanu tiesās, kas regulē pirmslīguma strīdu izskatīšanas kārtību»² 2. punktā, tiesas izskata arī strīdu, ja viena no pusēm izvairās līgumu noslēgt.

PSRS Augstākās Tiesas plēnums minētā lēmuma 5. punktā izskaidroja: ja atteikšanās slēgt līgumu motivēta ar to, ka nav ņemtas vērā vajadzības vai ražošanas iespējas un jautājums par plāna uzdevuma pārskatīšanu ierosināts attiecīgās iestādēs, tiesa aptur tiesvedību līdz šī jautājuma izlemšanai.

Sajā plēnuma lēmumā ir doti arī citi norādījumi, kā tiesām jāizskata šīs lietas. Piemēram, lēmumā izskaidrots, ka, izšķirot strīdus par saistību izpildes termiņiem, jāņem vērā pušu tiesības konkrētā plāna uzdevumā norādītos termiņus, ievērojot darbu sezonas raksturu, klimatiskos apstākļus,

¹ Pirmslīguma strīdu izskatīšanas kārtību valsts arbitražas iestādēs sīkāk regulē PSRS Ministru Padomes Valsts arbitražas 1975. gada 31. oktobra instrukтивā vēstule Nr. M-1-26 (Систематизированный сборник инструктивных указаний государственного арбитража при Совете Министров СССР. М., 1976, с. 94).

² LPSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1975, № 4, 26. lpp.

lauksaimniecības kultūru nobriešanas laiku. Produkcijas kvalitātei jāatbilst standartiem, tehniskiem noteikumiem, noteiktām kondīcijām, kā arī sanitāri veterinārās uzraudzības noteikumiem. Spriedumā tiesa norāda tieši: kādā redakcijā attiecīgais līguma punkts pieņemts. Ja tiesa uzliek par pienākumu noslēgt līgumu, tiesa nosaka termiņu, kurā līgums ir jāparaksta. Ja līguma puse tomēr šajā laikā līgumu neparaksta, līgums tiek uzskatīts par noslēgtu no spriedumā norādītā termiņa.

Visa minētā kārtība attiecas uz tiem gadījumiem, kad līgums pamatojas uz abām pusēm obligātu plāna uzdevumu. Ja līgums nav pamatots uz šādu plāna uzdevumu, strīdu izskatīs tiesa vai arbitrāža tikai tajā gadījumā, ja to speciāli paredz likums vai pušu vienošanās.

Dažreiz organizācijas savas attiecības noregulē, vienkāršoti slēdzot līgumus, kad paša līguma kā abām pusēm saistoša dokumenta vispār nav. Tāda ir pasūtījuma pieņemšana izpildei. Cita forma ir plānojošās organizācijas norīkojuma (наряд) pieņemšana izpildei. Arī šeit puses stājas pie izpildes, sīkāk neapspriežot un nedetalizējot plāna uzdevumu. Parasti šādas attiecības noformēšana iespējama tad, ja plāna uzdevums neprasa tā konkretizāciju līgumā, ja nav nepieciešami papildu noteikumi.

Ja līgumiskajām attiecībām starp sociālistiskajām organizācijām ir ilgstošs raksturs, tad nav nepieciešami katru gadu slēgt jaunu līgumu. Praksē tādēļ bieži līgumu pagarina, jo parasti piegādes līgumus slēdz uz vienu gadu. Līguma darbības pagarināšana (prolongācija) tiek noformēta, vai nu pusēm apmainoties ar vēstulēm, telegrammām, vai arī izdarot uz līguma oriģināla attiecīgu uzrakstu.

SAISTĪBU SUBJEKTI

Civiltiesiskās saistības rodas starp civiltiesisko attiecību subjektiem, kurus sauc par kreditoriem un parādniekiem. Civilās tiesības un tām atbilstošie pienākumi var būt pilsoņiem, kā arī sociālistiskām organizācijām. Pie šiem subjektiem piekaitāma arī Padomju valsts.

Saistību subjektiem jābūt tiesībspējīgiem. *Tiesībspēju* iegūst katrs pilsonis no dzimšanas, un pilsoņiem tā izbeidzas ar nāvi (CK 9. p.). Organizācijai ir tiesībspēja tajā gadījumā, ja tā ir juridiskā persona. Saskaņā ar CK 23. p. par juridiskām personām atzīstamas organizācijas, kam ir atsevišķa manta, kas var savā vārdā iegūt mantiskas un personiskas nemantiskas tiesības un uzņemt pienākumus, kas var būt prasītājas un atbildētājas tiesā, arbitrāžā vai šķīrējtiesā.

Taču jāņem vērā, ka ar savu darbību iegūt civilās tiesības un radīt sev civilus pienākumus var tikai tās personas (pilsoņi un organizācijas), kas apveltītas arī ar *ricībspēju*. Ja ricībspēja ir katrai juridiskai personai, tad pilsoņiem tā pilnā apjomā rodas ar pilngadības iestāšanos, izņemot likumā paredzētus gadījumus. Tādēļ, piemēram, līgumu var slēgt tikai ricībspējīgi subjekti. Latvijas PSR likuma par valsts notariātu 20. p. noteikts, ka valsts notāri un citas personas, kas izpilda notariālās darbības, apliecinot darījumus, pārbauda to pilsoņu ricībspēju un to juridisko personu tiesībspēju, kuras piedalās darījumos. Ricības nespējīgu (nepilngadīgo līdz piecpadsmit gadiem, garā slimu vai plānprātīgu, kuri par ricības nespējīgiem atzīti ar tiesas spriedumu) pilsoņu vietā viņu vārdā līgu-

mus slēdz viņu vecāki vai aizbildņi. Ierobežoti rīcībaspējīgi pilsoņi (nepilngadīgie vecumā no piecpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem, pilsoņi, kuri alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgas lietošanas dēļ atzīti par ierobežoti rīcībaspējīgiem ar tiesas spriedumu) līgumus slēdz ar vecāku vai aizgādņu piekrišanu.

Minētie subjekti ir puses saistībās (kreditori vai parādnieki). Kā saistību subjekti var būt arī trešās personas, kas ir tiesiski saistītas ar vienu no pusēm un saistības rezultātā var iegūt noteiktas tiesības vai pienākumus. Šajā ziņā savdabīgs ir līgums trešās personas labā. Tādu iespēju paredz CK 170. p. Saskaņā ar šo pantu trešās personas labā noslēgta līguma izpildījumu tiesīga prasīt kā puse, kas noslēgusi līgumu, tā arī trešā persona, kuras labā līgums noslēgts, ja likums vai līgums neparedz citādi vai no tā jēgas neizriet kas cits.

Pie līgumiem trešās personas labā var pieskaitīt, piemēram, personas apdrošinājuma un mantas apdrošinājuma līgumus, kad, iestājoties līgumā paredzētajam notikumam, apdrošinājuma atlīdzību var izmaksāt apdrošinājuma ņēmējam vai citai personai, kuras labā līgums slēgts. Pie šādiem līgumiem var pieskaitīt arī tos gadījumus, kad pilsonis nogulda savus naudas līdzekļus valsts darba krājīkā nevis uz sava vārda, bet gan uz citas personas vārda.

Parasti saistībās piedalās divas personas, taču tas nebūt neizslēdz, ka šo personu var būt arī vairāk. Piemēram, vīrs un sieva nopērk māju un līgumā fiksē, ka katrs no viņiem nopircis šīs mājas ideālo pusi. Māja var piederēt vairākām personām, un visi tās īpašnieki var māju pārdot vienai vai vairākām personām. Šajos gadījumos pušu skaits

nemainās, t. i., saistībā paliek divas puses: ieguvējs un atsavinātājs, bet subjektu skaits pieaug.

LPSR civillkodeksa 214. pants nosaka: ja saistībā piedalās vairāki kreditori vai vairāki parādnieki, tad katram kreditoram ir tiesības prasīt izpildījumu, bet katram parādniekam jāizpilda saistība vienlīdzīgā daļā ar citiem, ja no likuma vai līguma neizriet kas cits.

Izšķir *daļējās* un *solidārās* saistības. Ja saistībā ir vairāk nekā divi subjekti, tiek prezumēts, ka šī ir daļēja saistība un ka subjektu daļas vienādas. Taču parasti katras daļas apmēru paredz līgums. Piemēram, ja mājai ir divi īpašnieki, kuriem pieder attiecīgi trīs ceturtdaļas un viena ceturtdaļa mājas, tad, protams, pirmais saņem trīs ceturtdaļas mājas pārdošanas cenas, bet otrs attiecīgi vienu ceturtdaļu. Līdzīgā kārtā parasti līgumā nosaka arī parādnieka daļas apmēru.

Daļējās saistības iespējamās arī sociālistisko organizāciju attiecībās (CK 215. p.). Šādu iespēju paredz arī nolikumi par piegādēm.

Retāk sastopamas solidārās saistības. Likums nosaka, ka solidārs pienākums vai solidārs prasījums rodas, ja tas ir paredzēts līgumā vai noteikts likumā, it īpaši saistības priekšmeta nedalāmības gadījumā (CK 216. p.).

Pilsoņe M. vienojās ar Tamāru G. un Aleksandru G., ka viņi nopirks M. vajadzībām akordeonu, ko viņi arī izdarija. Apmēram pēc mēneša M. atstāja akordeonu G. dzīvoklī, jo akordeons nebija lietošanas kārtībā. Tā kā Tamāra G. un Aleksandrs G. neatdeva M. ne akordeonu, ne tā vērtību — 288 rubļus, M. griezās tiesā ar prasību par 288 rubļu piedziņu no atbildētājiem. Tautas tiesa prasību apmierināja, piedzenot no abiem atbildētājiem šo summu solidāri. LPSR Augstākās Tiesas

Civillietu tiesas kolēģija šo spriedumu atstāja negrozītu. LPSR Augstākās Tiesas Prezidijs ar savu 1973. g. 8. janvāra lēmumu tautas tiesas spriedumu un Civillietu tiesas kolēģijas lēmumu grozīja, piedzenot no katra atbildētāja pa 144 rubļiem. Prezidijs savā lēmumā norādīja, ka, tā kā konkrētajā gadījumā nav bijusi vienošanās par solidāro atbildību un arī likums to neparedz, tad atbildētājiem piemērojama daļējā atbildība.¹

Parādnieku solidārs pienākums nozīmē, ka kreditors ir tiesīgs prasīt izpildījumu kā no visiem parādniekiem kopīgi, tā arī pēc savas izvēles no katra atsevišķi, pie tam kā visa parāda apmērā, tā arī kādā daļā. Kreditors, kas nav saņēmis pilnu apmierinājumu no viena no solidārajiem parādniekiem, ir tiesīgs prasīt visu nesaņemto no pārējiem solidārajiem parādniekiem. Solidāros parādniekus saista izpildījuma pienākums līdz saistības pilnīgam izpildījumam. Ja viens parādnieks pilnīgi izpildījis visu parādnieku solidāro pienākumu, tad pārējie parādnieki tiek atbrīvoti no atbildības kreditoram. Ja ir prasījuma solidaritāte, katrs solidārais kreditors ir tiesīgs parādniekam celt prasījumu pilnos apmēros. Parādnieks nav tiesīgs pret kādu no solidārajiem kreditoriem celt iebildumus, kas pamatoti uz tādām parādnieka attiecībām ar pārējiem solidārajiem kreditoriem, kurās šis kreditors nepiedalās. Ja viens no solidārajiem kreditoriem saņēmis saistības pilnīgu izpildījumu, tad parādnieks tiek atbrīvots no saistības izpildījuma pret pārējiem kreditoriem.

Solidārās saistības ir sastopamas retāk nekā daļējās saistības. It sevišķi tas attiecas uz solidāra-

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1973, № 1, 42. lpp.

jiem prasījumiem, kas praksē tikpat kā nav sastopami. Visbiežāk nākas saskarties ar gadījumiem, kad likums nosaka solidāro pienākumu. CK 476. p. paredz to personu solidāru atbildību, kuras kopīgi cietušajam nodarījušas kaitējumu. Piemēram, noziedznieki, kas kopīgi izlaupījuši sociālistisko īpašumu, atbild solidāri cietušajam uzņēmumam, iestādei vai organizācijai. Pilsoņi, kas kopīgi nelikumīgi aizbraukuši citam pilsonim piederošu automašīnu, ar to izdarījuši avāriju un automašīnu sabojājuši, par šo nodarīto kaitējumu ir solidāri atbildīgi automašīnas īpašniekam. Ires līguma attiecībās īrnieks un viņa ģimenes locekļi ir solidāri atbildīgi izīrētājam par īres maksu, maksu par komunālajiem pakalpojumiem.

Solidāro atbildību nosaka tādēļ, lai kreditori pēc iespējas ātrāk saņemtu saistības izpildījumu. Ja kaitējums nodarīts cietušajam un vienam no kaitējuma nodarītājiem pieder, piemēram, māja, bet pārējiem kaitējuma nodarītājiem šādas mantas nav, piedziņu vērsīs pret šo māju, līdz ar to atlīdzinot nodarīto kaitējumu pilnībā.

Solidārās saistībās parādnieki ir solidāri atbildīgi tikai pret kreditoru. Savā starpā viņi turpretī norēķinās pēc dalējās atbildības principa. Tādēļ CK 219. p. noteikts, ka parādniekam, kas izpildījis solidāro pienākumu, ir regresa prasījuma tiesības pret katru no pārējiem parādniekiem vienlīdzīgās daļās, ja likumā vai līgumā nav paredzēts citādi.

Ja solidārā atbildība noteikta ar spriedumu krimināllietā par kaitējumu, kas nodarīts valstij, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs vai savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidijs, ņemot vērā konkrētos apstākļus, var atbrīvot no atbildības kādu no solidārajiem parādniekiem. Kā šādos gadījumos rīkoties, izskaidroja PSRS Augstākās

Tiesas plēnums 1969. gada 11. aprīļa lēmumā Nr. 3 «Par tiesas spriedumu krimināllietās vai civillietās izpildīšanas kārtību, ja viens vai vairāki solidārie parādnieki atbrīvoši no zaudējumu atlīdzināšanas, kas nodarīti ar noziegumu»¹. Plēnums norādīja, ka šādā gadījumā no visas zaudējumu summas, kas ar spriedumu ir jāatlīdzina, izslēdz tā parādnieka daļu, kurš atbrīvots no tālākas zaudējumu atlīdzināšanas, ja no viņa nekas nav piedzīts vai piedziņa izdarīta viņa daļas robežās, vai arī izslēdz visu faktiski piedzīto summu, ja tā pārsniedz šī parādnieka daļu. Pie tam plēnums izskaidroja, ka parādnieka daļu nosaka, dalot visu atlīdzināmo zaudējumu summu ar solidāro parādnieku skaitu.

Tiesu praksē nākas sastapties arī ar *regresa* saistībām. So saistību īpatnība izpaužas tajā apstākļī, ka parādnieks, kurš izpildījis savu pienākumu pamatsaistībā, kļūst par kreditoru *regresa* saistībā. Piemēram, iepriekš minētajā gadījumā, kad viens no parādniekiem solidārajā saistībā ir nomaksājis visu solidāro parādnieku kopējo parādu, šis parādnieks kļūst par kreditoru attiecībā pret citiem solidārajiem parādniekiem. Līdz ar to šis parādnieks *regresa* kārtībā var piedzīt no pārējiem parādniekiem tās summas, ko viņš samaksājis viņu vietā.

Visbiežāk *regresa* saistības rodas tajos gadījumos, kad kāda persona atlīdzinājusi cita nodarīto kaitējumu. Tā organizācijām vai pilsoņiem, kas atbildīgi par nodarīto kaitējumu, ir pienākums pēc valsts sociālās apdrošināšanas vai sociālās nodrošināšanas iestādes *regresa* prasījuma atlīdzināt pabalstu vai pensiju summas, kas izmaksātas

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1969, № 2, 47. lpp.

cietušajiem vai cietušo nāves gadījumā personām, kuras bija mirušā apgādībā vai kurām bija tiesības saņemt no viņa uzturu.

Saskaņā ar CK 469. p. kaitējumu, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, atlīdzina šī avota valdītāji. Tādēļ par kaitējumu, ko nodarījusi auto mašīna, atbild organizācija, kuras operatīvā pārvaldīšanā atrodas šī automašīna. Pēc kaitējuma atlīdzināšanas šī organizācija regresa kārtībā vai pieprasīt kaitējuma atlīdzināšanai nomaksāto summu piedziņu no sava darbinieka — automašīnas vadītāja — tādā apmērā, kā to nosaka darba tiesību normas. Kā jau bija norādīts iepriekš, regresa saistība rodas tikai pēc tam, kad ir izpildīta pamat saistība. Ja strīds par regresa saistības izpildīšanu nonāk tiesā, prasība var tikt apmierināta tikai tad ja kreditors regresa saistībā savu pienākumu jau ir izpildījis. Tādēļ tiesa nevar vienā procesā ar vienu spriedumu apmierināt kā pamata prasību, tā arī regresa prasību. Izņēmums no šī principa paredzēts vienīgi Latvijas PSR civilprocesa kodeksa 39. p. Šis pants nosaka, ka lietās par nepareizi atlaistu vai pārceltu darbinieku atjaunošanu darbā vai iepriekšējā amatā tiesa var pēc savas iniciatīvas pieaicināt lietā kā trešo personu atbildētāja pusē amatpersonu, pēc kuras rīkojuma notikusi atlaišana vai pārcelšana. Ja tiesa atzīst, ka atlaišana vai pārcelšana notikusi, acīm redzami pārkāpjot likumu, un darbinieks atjaunots darbā, piedzeno viņa labā no uzņēmuma, iestādes vai organizācijas atlīdzību par darba piespiedu kavējumu, tad tai pašā procesā tā uzliek vainīgajai amatpersonai pienākumu atlīdzināt šai organizācijai, iestādei vai uzņēmumam zaudējumus, kas radušies, izmaksājot

¹ Turpmāk saīsināti — CPK.

atlaistajam atlīdzību par darba piespiedu kavējumu.

Likums paredz iespēju, ka saistībā var notikt *personu maiņa*. Var nomainīt tiklab kreditoru, kā arī parādnieku.

Kreditors var ne tikai atteikties pats no saistību izpildes, bet var arī nodot prasījuma tiesības citai personai. Šādu rīcību jurisprudencē sauc par *cesiju*. Kreditora prasījuma cesija citai personai ir atļauta, ja tā nav pretrunā ar likumu vai līgumu vai prasījums nav saistīts ar kreditora personu (CK 195. p.). Tātad likums nosaka cesijai trīs ierobežojumus. Izejot no pēdējā, nav atļauta prasījuma cesija uz mantiskā kaitējuma atlīdzību sakarā ar veselības bojājumu vai nāvi un pēc līguma par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt. Šis civiltiesību noteikums tiek piemērots arī citās tiesību nozarēs. Piemēram, persona, kurai ir tiesības saņemt no cita pilsoņa alimentus, nevar šīs tiesības cedēt citai personai.

Kreditoram, kas prasījumu cedējis citai personai, jānodod tai dokumenti, kuri apliecina prasījuma tiesības pastāvēšanu. Sākotnējais kreditors nav atbildīgs, ja parādnieks prasījumu neizpilda, izņemot, ja viņš galvojis par parādnieku jaunajam kreditoram. Sākotnējais kreditors ir arī atbildīgs jaunajam kreditoram par viņam nodotā prasījuma spēkā neesamību.

Parādnieka piekrišana cesijai nav vajadzīga, bet par prasījuma cesiju ir jāpaziņo parādniekam. Ja parādniekam nav paziņots par prasījuma cesiju, tad saistības izpildījums sākotnējam kreditoram tiek atzīts par izpildījumu īstajam kreditoram. Visas tās tiesības, kuras bija parādniekam pret sākotnējo kreditoru, viņam saglabājas arī pret jauno kreditoru. Parādnieks ir tiesīgs celt pret

jaunā kreditora prasījumu visus iebildumus, kādi viņam bijuši pret sākotnējo kreditoru brīdī, kad saņemts paziņojums par prasījuma cesiju.

Parādnieka nomaiņa ar citu parādnieku var notikt ar *parāda pārvedi*. Pēc savas juridiskās dabas parāda pārvede ir līdzīga prasījuma cesijai. Seit pamatā ir vienošanās starp sākotnējo parādnieku un jauno parādnieku. Taču pastāv arī būtiskas atšķirības. Parādnieks var pārvest savu parādu citai personai tikai ar kreditora piekrišanu. Tas ir arī saprotams. Ja, piemēram, pēc aizdevuma līguma kreditors aizdevis noteiktu naudas summu pilsonim, kuru viņš labi pazīst un par kuru ir pārliecināts, ka tas viņam parādu atdos, tad viņam nav vienalga, kas galu galā šo parādu atdos. Ja sākotnējā parādnieka vietā stāsies pilsonis, kuru kreditors nepazīst un kurš nebauda kreditora uzticību, viņš šādu piekrišanu parādnieka nomaiņai nedos.

Jaunais parādnieks ir tiesīgs celt pret kreditora prasījumu visus iebildumus, kas pamatojas uz attiecībām starp kreditoru un sākotnējo parādnieku.

Personu maiņa saistībā var notikt arī tad, ja pilsonis, kas ir puse saistībā, — miris vai sociālistiskā organizācija — likvidēta.

Seit notiek tā sauktā universālā sukcesija (*tiesību pārņemšana*). Parasti šajā gadījumā mirušo pilsoni nomaina viņa mantinieks, bet likvidēto organizāciju — tās tiesību pārņēmēja organizācija. Saskaņā ar CK 576. p. mantinieks, kas mantojumu pieņēmis, atbild par mantojuma atstājēja parādiem viņam pārgājušās mantojamās mantas īstās vērtības robežās.

Ja saistībai ir sevišķi svarīga nozīme, likums var noteikt, kā jārikojas, ja likvidētai organizācijai nav tiesību pārņēmēja. CK 488. p. nosaka, ka, juridiskai

personai izbeidzoties, ikmēneša maksājumi, kādi tai jāizdara sakarā ar nodarīto sakropļojumu vai citu veselības bojājumu, vai nāvi, ja tiesību pārkāpēja nav, jākapitalizē pēc valsts apdrošināšanas noteikumiem un jāiemaksā apdrošināšanas iestādēm izmaksai cietušajam tiesas noteiktajā apmērā un termiņos.

Ja saistībai ir personisks raksturs, personu maiņa nevar notikt.

IV nodaļa

SAISTĪBU IZPILDĪJUMS

Saistību izpildījums ir to darbību veikšana, kuras saskaņā ar saistību saturu jāizpilda parādniekam. Protams, jāņem vērā, ka atsevišķos gadījumos saistību izpildījums var izpausties tādā veidā, ka parādnieks atturas no noteiktu darbību veikšanas.

Saistība ir jāizpilda *pienācīgi*. Ar to saprot saistības izpildi saskaņā ar attiecīgā līguma vai citādā formā izteiktās saistības saturu. Ja saistība nav izpildīta atbilstoši saistības noteikumiem, nevar uzskatīt, ka saistība būtu izpildīta pienācīgi.

Likumā noteikts, ka saistības jāizpilda pienācīgā veidā un noteiktā laikā saskaņā ar likuma, plānošanas akta vai līguma norādījumiem, bet, ja šādu norādījumu nav, — saskaņā ar parasti izvīrāmajām prasībām (CK 202. p.).

Saistības pienācīga izpilde ir reāla saistības izpilde. Ar reālu saistības izpildi saprot tās izpildi natūrā saskaņā ar saistības noteikumiem. Piemēram, ja saskaņā ar līguma noteikumiem pārdevējs pārdod pircējam kažoku, reāla saistības izpilde būs tad, kad pārdevējs šo kažoku nodos pircējam.

Vienpusēja atteikšanās no saistības izpildīšanas un vienpusēja līguma noteikumu grozīšana nav pieļaujama, izņemot likuma paredzētos gadījumus. Saskaņā ar CK 378. p. II d., ja darbā, kuru izpildījis darbuuzņēmējs, ir būtiska atkāpšanās no līguma vai citi būtiski trūkumi, tad pasūtītājs ir tiesīgs pieprasīt līguma izbeigšanu un zaudējumu atlīdzību. Šo principu tā paša panta III daļa attiecinā uz pasūtījumu sadzīves vajadzībām. Tā, piemēram, ja šuvēja uzšuvusi pasūtītājam kleitu, kura neatbilst pasūtītājas uzdevumam, un faktiski ir sabojāta pasūtītājas drāna, pasūtītāja var prasīt vai nu citas kleitas izgatavošanu no tāda paša un tādas pašas kvalitātes materiāla, vai arī līguma izbeigšanu un zaudējumu atlīdzību.

Saistība ir jāizpilda visekonomiskākajā veidā. Tādēļ nevar uzskatīt, ka saistība pienācīgi izpildīta, ja vienas puses izpildījums rada otrai pusei papildu izdevumus. Sevišķi tas attiecas uz sociālistisko uzņēmumu savstarpējām saistībām. Nevar viens kontrahents nosūtīt otram kravu, izmantojot gaisa transportu, ja puses par to nav vienojušās un ir iespējams to pašu kravu nosūtīt pa dzelzceļu.

Pienākums pienācīgi izpildīt saistību ir ne tikai parādniekam, bet arī kreditoram, ja no kreditora atkarīga saistības pienācīga izpilde. Piemēram, ja parādnieks piegādā kreditoram naftas produktus, pēdējā pienākums ir savlaicīgi nodrošināties ar vajadzīgām tilpnēm, lai varētu pieņemt piegādātos naftas produktus.

Pienācīgā un savlaicīgā saistību izpildē, it sevišķi starp sociālistiskajiem uzņēmumiem, ir ieinteresēta visa tautas saimniecība. Tādēļ atsevišķos gadījumos par savlaicīgu un pienācīgu saistību izpildi likumi pat paredz attiecīgus stimulus.

Saistības izpildījuma subjekti ir personas, kuras

saistību izpilda vai arī pieņem tās izpildījumu. Parasti šie subjekti ir saistības puses, taču var būt gadījumi, kad saistības subjekti un saistības izpildījuma subjekti nesakrīt. Saistību parādnieka vietā var izpildīt cita persona vai arī saistības izpildījumu var pieņemt nevis kreditors, bet trešā persona. Parasti saistība ir jāizpilda tieši parādniekam. Uzskata, ka saistības izpildījumu pieņēmis kreditors, ja to pieņēmis viņa pārstāvis. Šādam saistības izpildījumam pielīdzina arī vērtību nodošanu transporta organizācijai vai sakaru organizācijai nosūtīšanai kreditoram.

Pēc kreditora norādījuma saistību var izpildīt trešajai personai. Šādu kreditora norādījumu sauc par *pāradresēšanu*. Atšķirībā no līguma trešās personas labā šeit trešā persona nekādas prasījuma tiesības neiegūst. Kreditora norādījums par pāradresēšanu ir parādniekam saistošs, ja tas neprasa no parādnieka kādu līgumā neparedzētu darbību veikšanu. Piemēram, kreditors, kurš dzīvo ar parādnieku vienā pilsētā, nevar pieprasīt, lai parādnieks izpilda saistību trešajai personai, kura dzīvo citā pilsētā. Attiecībās starp sociālistiskajām organizācijām pāradresēšana sastopama ļoti bieži. Piemēram, Starpkolhozu celtniecības organizāciju republikāniskajai apvienībai ir sava Materiāli tehniskās apgādes,* realizācijās un komplektācijas pārvalde, kura slēdz līgumus ar būvmateriālu rūpnīcām par būvmateriālu piegādi. Parasti šī pārvalde būvmateriālu rūpnīcām norāda, kāds būvmateriālu daudzums ir jāpiegādā attiecīga rajona starpkolhozu celtniecības organizācijai.

Saistību var arī izpildīt, iemaksājot parādu depozītā. Kreditora prombūtnes gadījumā, kā arī ja viņš izvairās izpildījumu pieņemt vai pieļauj citādu nokavējumu, parādniekam ir tiesības nodot no

viņa pienākošos naudu vai vērtspapīrus notariālās iestādes depozītā. Šādas tiesības parādniekam ir arī tad, ja kreditors ir rīcības nespējīgs un viņam nav likumīga pārstāvja. Notariāta kantoris par to paziņo kreditoram. Protams, šāds saistības izpildījums iespējams tikai tad, ja saskaņā ar saistību jānodod nauda vai vērtspapīri. Naudas summas vai vērtspapīru iemaksa notariālās iestādes depozītā tiek atzīta par saistības izpildījumu. Šāds saistības izpildījums ir parādnieka tiesība, nevis pienākums. Tādēļ, ja parādnieks šādu izpildījuma formu nav izmantojis, kreditors to nevar pārņemt parādniekam.

Ja vēlāk izrādās, ka parādniekam nebija likumīga pamata, lai iemaksātu parādu depozītā, kreditors var saskaņā ar līgumu pieprasīt no parādnieka zaudējumu atlīdzināšanu vai līgumsodu par nepieņemtīgu saistības izpildījumu.

Lai gan parasti saistību izpilda parādnieks pats, tomēr viņa vietā saistību var izpildīt arī trešā persona. Piemēram, nepilngadīgā parādnieka vietā saistību izpilda viņa tēvs. Sociālistisko organizāciju saistībās tas izriet no likuma vai citādi fiksētām tiesiskām attiecībām, kurās sastāv parādnieks un trešā persona. Tā pārvadājuma līgumā kravu var pieņemt pārvešanai viena dzelzceļa pārvalde, bet kravu izdos gala stacijā arī tad, ja šī stacija pakļauta citai dzelzceļa pārvaldei. Tātad no līguma izrietošo saistības izpildījumu var uzlikt trešajai personai, ja tas paredzēts spēkā esošajos noteikumos, kā arī ja trešā persona saistīta ar vienu no pusēm administratīvā pakļautībā vai ar attiecīgu līgumu. Ja no likuma, līguma vai saistības būtības neizriet pilsoņa pienākums personīgi izpildīt saistību, kreditoram jāpieņem izpildījums, ko parādnieka vietā piedāvā trešā persona. Šādu izpil-

dījumu nevar pieļaut, kad izpildījumam ir personisks raksturs, piemēram, pēc autora līguma, kad saistību, kuru uzņēmis viens pilsonis, izpilda cits, ar kuru šis līgums nav noslēgts.

Ja saistību izpilda trešā persona, visas kreditora tiesības pret sākotnējo parādnieku pāriet trešajai personai.

Saskaņā ar saistību kreditoram ir tiesības saņemt kaut kādu noteiktu labumu. Šo «labumu» mēdz saukt par *saistības priekšmetu*. Tas var būt noteikta manta, nauda, intelektuālas darbības rezultāts utt. Ja pēc saistības noteikumiem kreditoram ir tiesības saņemt individuāli noteiktu lietu, tad, izpildot saistību, parādniekam šī lieta arī jānodod kreditoram. Piemēram, pērkot māju, automašīnu komisijas veikalā, gleznu utt., kreditoram ir tiesības saņemt tieši to mantu, kuru viņš ir izvēlējis. Ja šī manta nav individuāli noteikta, kreditors saņem tās noteiktu daudzumu, piemēram, 5 kg cukura, 2 l piena, 20 kg kartupeļu utt. Saskaņā ar likumu naudas saistībām jābūt izteiktām un apmaksātām padomju valūtā. Naudas saistību izteikšana, kā arī apmaksāšana ārvalstu valūtā atļauta tikai PSRS likumos noteiktajos gadījumos un kārtībā. Naudas saistībās starp sociālistiskajām organizācijām parasti maksājumus izdara ar valsts kredītiestāžu starpniecību. Tikai speciāli PSRS likumos paredzētos gadījumos var būt citāda maksājumu kārtība.

Procenti naudas un citās saistībās nav pieļaujami, izņemot kredītiestāžu operācijas, ārējās tirdzniecības saistības un citos likumā norādītos gadījumos. CK 459. p. nosaka, ka pilsoņi var savus naudas līdzekļus glabāt valsts darba krājkašēs, rīkoties ar noguldījumiem, saņemti no noguldīju-

miem ienākumus procentu vai laimestu veidā, izdarīt norēķināšanos pārskaitīšanas kārtībā.

Saistība var tikt uzskatīta par pienācīgi izpildītu tikai tad, ja parādnieka nodotais priekšmets ir kvalitatīvs. Teiktais galvenokārt attiecas uz lietu kvalitāti. Parasti lietu kvalitāte izriet no līguma noteikumiem vai arī no noteikumiem par tā vai cita ražojuma kvalitāti, kuri ir fiksēti valsts standartos, tehniskajos noteikumos u. tml. Ja šādi noteikumi nav fiksēti attiecībā uz lietām, kas atšķiras tikai ar sugas pazīmēm, tad vadās no principa, ka saistības priekšmeta kvalitāte nedrīkst būt sliktāka par vidējo.

Saistības *izpildījuma termiņu* nosaka likums, pušu vienošanās vai arī tiesas spriedums. Šo termiņu nosaka ar precīzu kalendāra datumu, norādot notikumu, kuram noteikti jāiestājas, vai laika periodu. Pirmajā gadījumā tiek noteikts precīzs saistības izpildīšanas datums. Otrajā gadījumā var noteikt zināmu laika posmu pēc notikuma, kurš iestāties (navigācijas atklāšana, mantojuma atklāšanās, sprieduma stāšanās likumīgā spēkā). Trešajā gadījumā saistību var izpildīt noteiktā laika posmā, piemēram, viena gada laikā. Termiņš var būt vispārīgs un daļējs. Piemēram, visa līguma termiņš var būt gads, bet daļējie termiņi var noteikt saistības izpildījumu pa daļām noteiktos daļējos termiņos (gada ceturkšņos vai pat mēnešos). Daļējiem termiņiem ir svarīga nozīme saistībās starp sociālistiskajām organizācijām, piemēram, izšķirot strīdus par līguma neizpildīšanu un līgumsoda piedzišanu no vainīgā kontrahenta. Bez minētajiem termiņiem var būt arī speciālie termiņi noteiktu darbību veikšanai. Piemēram, šādus termiņus nosaka PSRS Ministru Padomes Valsts arbitrāžas 1966. gada 25. aprīļa instrukcija «Par ražošanas

un tehniskās nozīmes produkcijas un tautas patēriņa preču pieņemšanu pēc kvalitātes»¹ konstatēto trūkumu aktēšanai. Dažreiz līgumos fiksē ne tikai saistības izpildes beigu termiņu, bet arī darbu sākuma un nobeigšanas termiņu.

Ja saistības izpildīšanas termiņš nav norādīts vai ir noteikts ar pieprasījuma brīdi, tad kreditors tiesīgs katrā laikā prasīt izpildījumu, bet parādnieks tiesīgs katrā laikā to izdarīt. Parādniekam šāda saistība jāizpilda septiņu dienu laikā, skaitot no kreditora prasījuma celšanas dienas, ja no likuma vai saistības būtības neizriet tūlītējas izpildīšanas pienākums (CK 204. p.). Savukārt CK 423. p. nosaka, ka persona, kas nodevusi mantu glabāšanā, ir tiesīga jebkurā laikā atprasīt šo mantu no glabātāja.

Saistības pēc savas būtības ir visai daudzveidīgas. Tādēļ, ja vienā gadījumā saistības pirmstermiņa izpildījums ir apsveicams, citā gadījumā tas vispār nav pieņemams. Likums nosaka, ka parādnieks ir tiesīgs izpildīt saistību pirms termiņa, ja no likuma, līguma vai saistības būtības neizriet kas cits (CK 207. p.). Piemēram, īrnieks ir tiesīgs katrā laikā atteikties no iznomāšanas līguma (CK 305. p. II d.), bet atlīdzību par kaitējumu, kas saistīts ar eietušā darbaspēju samazināšanos vai ar viņa nāvi, izmaksā katru mēnesi (CK 487. p.). Pēdējā gadījumā kaitējuma atlīdzības pirmstermiņa izmaksāšana vai šo summu kapitalizēšana vispār netiek pieļauta.

Saistības pirmstermiņa izpildījums starp valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām atļauts tikai likumā vai līgumā paredzētajos

¹ Положение о поставках товаров народного потребления. Инструкции о порядке приемки по количеству и качеству. Особые условия поставки товаров. М., 1976, с. 43.

gadījumos, kā arī ar kreditora piekrišanu. Šeit pirmstermiņa izpildījums dažreiz var novest pie piegādes plānu pārkāpšanas un kreditoram radīt grūtības piegādāto izejvielu vai produkcijas glabāšanā. Tādēļ, ja šāda piegāde notikusi bez kreditora piekrišanas, no parādnieka var piedzīt līgumsodu.

Ja parādnieks nav izpildījis saistību noteiktajā termiņā, to uzskata par *parādnieka nokavējumu*. Ja saistības izpildīšanas termiņš nav norādīts vai ir noteikts ar pieprasījuma brīdi, parādnieka nokavējumu nosaka, ja viņš pārkāpis jau minētos CK 204. p. noteikumus.

Nav pamata uzskatīt parādnieku par nokavējušu, ja pats kreditors pieļāvis nokavējumu vai arī kontrahents izvairījies no savstarpējas saistības izpildījuma.

Parādnieks, kas nokavējis izpildījumu, atbild kreditoram par zaudējumiem, kuri nodarīti ar nokavējumu, un par nejaušu izpildījuma neiespējamību, kas iestājusies pēc nokavējuma. Atbildība par zaudējumiem neatbrīvo parādnieku no saistības izpildes.

Ja parādnieka nokavējuma dēļ kreditors zaudējis interesi par izpildījumu, viņš var atteikties pieņemt izpildījumu un pieprasīt zaudējumu atlīdzību. Taču tādā gadījumā kreditoram jāpaziņo, ka viņš ir zaudējis interesi par saistību un tās izpildi. Ja turpretī saistība, kaut ar nokavējumu, bet tomēr izpildīta, pirms kreditors atteicies no saistības izpildījuma, kreditoram šis izpildījums jāpieņem.

Parādnieks nav uzskatāms par nokavējušu, kamēr saistību nevar izpildīt sakarā ar kreditora nokavējumu (par to sk. turpmāk).

Starp sociālistiskajām organizācijām noslēgta līguma vienpusīga laušana var novest pie nevēla-

mām sekām ne tikai parādniekam, bet arī tautas saimniecībai vispār, tādēļ likums nosaka, ka atteikšanās pieņemt nokavētu izpildījumu ir atļauta tikai tajos gadījumos un pēc tiem nosacījumiem, kas norādīti likumā vai līgumā.

Ja parādnieks pieļāvis nokavējumu naudas saistībā, CK 234. p. nosaka, ka parādniekam jāmaksā par nokavējuma laiku trīs procenti gadā no nokavētās summas, ja likumā vai līgumā nav noteikts cits procentu apmērs. Piemēram, īrnieks, kas savlaicīgi nav samaksājis īres maksu, maksā par katru nokavēto dienu attiecīgu procentu.

Valsts organizāciju, kolhozu un citu kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju savstarpējās naudas saistībās parādniekam jāmaksā kredītoram par katru nokavējuma dienu procenti (nokavējuma nauda) PSRS likumos noteiktajos apmēros.

Saistības izpildījumu var nokavēt ne tikai parādnieks, bet arī kreditors.

Kreditors uzskatāms par nokavējušu, ja viņš atteicies pieņemt pienācīgu izpildījumu, ko piedāvājis parādnieks. Kreditora nokavējums ir arī tad, kad viņš nav izdarījis darbības, bez kuru izdarīšanas parādnieks nevarēja izpildīt savu saistību. Piemēram, naftas produktu piegādātāja organizācija nevarēja šos produktus nodot saņēmējam, jo tas nebija atbrīvojis tilpnes. Kreditors uzskatāms par nokavējušu arī tad, ja viņš atsakās atdot parādniekam, kurš grib nomaksāt parādu, parādzīmi vai norādīt kvitējumā tās atdošanas neiespējamību. Šim apstāklim ir svarīga nozīme, jo parādzīmes atrašānās pie parādnieka nozīmē, ka parādnieks saistību izpildījis, kamēr nav pierādīts pretējais. Šādu viedokli uzskata par pareizu arī tiesu praksē.¹

¹ Бюллетень Верховного суда РСФСР, 1971, № 3.

Kreditora nokavējums dod parādniekam tiesības prasīt, lai viņam atlīdzina ar nokavējumu nodarītos zaudējumus, ja kreditors nepierāda, ka nokavējumu nav radījis viņa paša vai to personu nolūks vai neuzmanība, kurām saskaņā ar likumu vai kreditora uzdevumu bija pienākums pieņemt izpildījumu.

Protams, ja ir pierādīts kreditora nokavējums, parādniekam nav kreditoram jāatlīdzina nekādi zaudējumi vai arī nav jāmaksā par šo periodu sankcijas. Naudas saistībās parādniekam nav jāmaksā procenti par kreditora nokavējuma laiku.

Svarīga nozīme saistības izpildīšanā ir arī vietai, kurā saistība izpildāma. Bieži saistības *izpildījuma vieta* noteikta likumā, līgumā, plānošanas aktā. Citreiz izpildījuma vieta izriet no pašas saistības būtības, piemēram, dzīvojamās telpas īres līguma vai arī kapitālās celtniecības darbuņēmuma līguma.

Ja izpildījuma vieta nav noteikta un tā neizriet no saistības būtības, saistība jāizpilda parādnieka dzīves vietā, bet, ja parādnieks ir juridiskā persona, — tās atrašanās vietā. Piemēram, pēc glabājuma līguma kreditoram jāierodas saņemt pie parādnieka esošo glabāšanā nodoto mantu. Izņēmums no šī principa ir naudas saistības, kuras jāizpilda kreditora dzīves vietā, bet, nododot ēku, tās atrašanās vietā. Par parādnieka vai kreditora dzīves vietu ir uzskatāma vieta, kurā viņš dzīvoja saistības rašanās brīdī. Ja kreditors saistības izpildīšanas laikā mainījis dzīves vietu un par to paziņojis parādniekam, tad saistības izpildījuma vieta ir kreditora jaunā dzīves vieta. Ja sakarā ar kreditora dzīves vietas maiņu parādniekam, izpildot saistību, rodas papildu izdevumi, tie jāsedz kreditoram. Ja citās saistībās parādnieks mainījis

savu dzīves vietu, parādniekam jānodrošina saistības izpildījums savā agrākajā dzīves vietā.

Naudas saistībās starp sociālistiskajām organizācijām maksājumus izdara ar valsts kredītiestāžu starpniecību, ja PSRS likumos nav noteikts kas cits. Sīkāk organizāciju savstarpējo norēķinu kārtību regulē CK 455. p., tam sekojošie panti un citi normatīvie akti, piemēram, PSRS Valsts bankas statūti, kas apstiprināti ar PSRS Ministru Padomes 1960. g. 29. oktobra lēmumu Nr. 1146.¹

Ne mazāk svarīga nozīme ir arī saistības *izpildījuma veidam*. Izpildījuma veids parasti izriet no konkrētā līguma noteikumiem vai arī no likuma normām. Tā kā saistības pēc sava satura ir visai daudzveidīgas, izpildījuma veids var būt dažāds. Daļai saistību var būt tikai vienreizējs izpildījums, piemēram, kāda noteikta priekšmeta nodošana. Citās saistībās turpretī ir iespējama tikai daudzkārtēja izpilde, t. i., izpilde pa daļām. Tāds ir piegādes līgums, kurā saistību izpilde parasti notiek visā gada laikā. Treškārt, ir tādas saistības, kuru izpilde var būt tiklab vienreizēja, kā arī pa daļām. Tāds ir pirkuma-pārdevuma līgums, kurā pircējs var maksāt pirkuma summu vienā reizē vai arī vairākās reizēs pa daļām. Šī iespēja tiek sevišķi reglamentēta, pārkot preces uz kredīta.²

Ja parādnieka tiesības izpildīt saistību pa daļām nav speciāli paredzētas līgumā un arī neizriet no likuma, kreditors var nepieņemt izpildījumu pa daļām. Līdz ar to šādu izpildījumu neuzskata par pienācīgu.

¹ ЦП СССР, 1960, № 18, с. 160.

² Instrukcija par kārtību, kādā Latvijas PSR Valsts un kooperatīvās tirdzniecības uzņēmumi un organizācijas pārdod preces uz kredīta. — Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1979, Nr. 33.

Bieži līgumos saistības izpildījums ir jāpilda abām pusēm. Tādi ir visi pirkuma-pārdevuma līgumi, kad pienākumi ir noteikti gan pārdevējiem (nodot mantu), gan pircējiem (samaksāt pirkuma cenu). Šādas savstarpējas saistības pēc līguma jāizpilda vienlaikus, ja no likuma, līguma vai saistības būtības neizriet kas cits (CK 212. p.). Taču pušes var vienoties arī par savu saistības izpildi dažādā laikā. Likums savukārt var noteikt savstarpējo saistību dažādā laikā. Tā, piemēram, komisioņārs ir tiesīgs pēc uzdevuma izpildīšanas saņemt no komitenta atlīdzību (CK 414. p.).

Saistību neizpildīšana. Tiesu un arbitrāžas prakse rāda, ka saistības ne vienmēr tiek izpildītas. Saistības neizpildīšana nozīmē, ka tās darbības, kuras bija jāizpilda parādniekam, viņš nav izpildījis un līdz ar to kreditors nesāņem tos labumus, kas viņam pēc saistības pienākas. Līdz ar to saistības galvenais mērķis nav sasniegts. Turpretī, ja saistību izpilda nepienācīgi, saistības mērķis tiek sasniegts, bet mazāk izdevīgā veidā vai arī vēlākā laikā.

Tādēļ, ja pat kreditora labā no parādnieka piezden sankciju par saistības neizpildīšanu, arī tad parādnieka pienākums izpildīt saistību saglabājas (CK 228. p.), izņemot gadījumus, kad zaudējis spēku tas plāna uzdevums, uz kura pamatota saistība starp sociālistiskajām organizācijām.

Ja parādnieks neizpilda saistību par individuāli noteiktas lietas nodošanu kreditora īpašumā, operatīvā pārvaldīšanā vai lietošanā, pēdējais ir tiesīgs prasīt, lai šo lietu atņemtu parādniekam un nodotu viņam, kreditoram (CK 222. p.). Sarežģītāks ir stāvoklis, ja uz šo lietu pretendē vairāki kreditori. Ja lieta vēl nav nodota, priekšroka ir tam kreditoram, kura labā saistība radusies agrāk,

bet, ja to nav iespējams noteikt, tad tam, kas agrāk cēlis prasību. Šāda situācija var rasties, ja negodprātīgs pilsonis vienu un to pašu lietu pārdod vairākiem pircējiem. Tad priekšroku nēsaka pēc prioritātes principa. Ja lieta jau nodota trešajai personai, kurai ir tādas pašas tiesības kā kreditoram, kreditors šo lietu no trešās personas atprasīt nevar. Citādi jautājums ir jārisina, ja kreditoram ir lielākas tiesības nekā trešajai personai. Piemēram, lieta kreditoram pārdota, bet trešajai personai patapināta (nodota pagaidu lietojumā bez atlīdzības). Šādā gadījumā lieta, kuru parādnieks patapinājis trešajai personai, tomēr ir jāatdod kreditoram. Minētajos gadījumos kreditors bez tam var piedzīt no parādnieka arī radušos zaudējumus.

Ja parādnieks neizpilda saistību par noteikta darba veikšanu, kreditors ir tiesīgs šo darbu veikt uz parādnieka rēķina, ja no likuma vai līguma neizriet kas cits. Kreditors var prasīt arī zaudējumu atlīdzību. Tiesa, uzliekot par pienākumu kādai personai izpildīt noteiktas darbības, arī var norādīt, ka tad, ja atbildētājs neizpildīs spriedumu noteiktajā termiņā, prasītājs ir tiesīgs izdarīt šīs darbības uz atbildētāja rēķina, piedzenot nepieciešamos izdevumus.

V n o d a | a

SAISTĪBU IZPILDĪJUMA NODROŠINĀŠANA

Lai saistība tiktu izpildīta, likums paredz vairākus nodrošināšanas veidus. Saskaņā ar likumu vai līgumu šādi līdzekļi var būt: sankcija, ķīla, galvojums. Bez tam tikai saistībās starp pilsoņiem var būt rokasnauda, bet tikai saistībās starp sociālis-

tiskajām organizācijām — garantija. Piemērojot nodrošināšanas veidus, galvenajai saistībai pievienojas vēl papildu saistība. Pilsoņi savstarpējās saistībās par to nodrošināšanas veidiem vienojas Attiecībās starp sociālistiskajām organizācijām šos nodrošinājuma veidus parasti nosaka likums, jo šeit saistību izpildīšanā ir ieinteresēts ne tikai kreditors, bet tautas saimniecība vispār. Piemērojot šos nodrošināšanas veidus, kreditoram rodas tiesības uz papildu mantiskām saistībām pret parādnieku.

Sankcija. Par sankciju (soda naudu, nokavējumu naudu) atzīstama likumā vai līgumā noteiktā naudas summa, kura parādniekam jāsamaksā kreditoram, ja saistība nav izpildīta vai nav izpildīta pienācīgi, kā arī ja tās izpildīšana nokavēta.

Sankcija (to bieži sauc arī par līgumsodu) visvairāk ir izplatīta attiecībās starp sociālistiskajām organizācijām, taču tā dažkārt piemērojama arī attiecībās starp pilsoņiem, piemēram, ja parādnieks nokavējis naudas saistības izpildījumu (CK 234. p.).

Sankcijai ir vairākas formas. Soda nauda (*неустойка*) ir naudas summa, kuras apmēru nosaka procentuāli no neizpildītās vai pienācīgi neizpildītās saistības vērtības (sk. Nolikuma par tautas patēriņa preču piegādēm 60. p.). Naudas sods (*штраф*) ir noteikta naudas summa, kura jānomaksā parādniekam, ja viņš nav izpildījis savu pienākumu. Taču Nolikums par piegādēm nosaka arī naudas sodus, kuru apmēru aprēķina procentuāli no noteiktas summas. Nokavējuma nauda (*пеня*) tiek aprēķināta par katru nokavēto dienu, tās apmērs attiecīgi pieaug atkarībā no nokavēto dienu skaita. Tā tas ir, piemēram, par dzīvokļu īres maksas nokavējumu.

Sankcija var būt paredzēta likumā vai līgumā

Attiecībās starp sociālistiskajām organizācijām parasti sankciju nosaka likums vai cits normatīvs akts. Ja likums sankcijas neparedz, puses var par tām vienoties, bet tikai tad, ja nav likuma vai cita normatīva akta, kas šādu sankciju piemērošanu aizliedz. Tā, piemēram, PSRS Dzelzceļu statūtu¹ 143. p. nosaka, ka dzelzceļi, kravas nosūtītāji, tās saņēmēji un pasažieri ir materiāli atbildīgi par pārvadājumiem saskaņā ar Statūtiem. Tātad citas sankcijas, kas nav paredzētas Statūtos, dzelzceļa pārvadājumos nav piemērojamas. Vienošanās par sankciju saskaņā ar likumu jānoslēdz rakstveidā. Rakstveida formas neievērošana padara vienošanos par sankciju par spēkā neesošu. Protams, šis noteikums attiecas tikai uz tiem gadījumiem, kad līgums nosaka sankciju, jo likumā noteiktās sankcijas jāpiemēro neatkarīgi no vienošanās.

Sankcijas veidi var būt dažādi. Visizplatītākā sankcija ir tā, kuru mēdz saukt par «ieskaitāmo sankciju». Tas nozīmē, ka, konstatējot saistības pārkāpumu un piedzenot par to no vainīgās puses sankciju, zaudējumus, kas radušies ar saistības neizpildīšanu, piedzen tikai tajā daļā, kura pārsniedz sankciju. Piemēram, ja no vainīgās puses piedzīta sankcija 500 rbl., bet visi zaudējumi sakarā ar saistības neizpildīšanu ir 1000 rbl., tad zaudējumus varēs piedzīt tikai 500 rbl. apmērā. Tātad šajā gadījumā piedzīto sankciju ieskaita zaudējumu segšanai. Šis ir vispārējs princips, kas izteikts CK 225. p. I daļā. Taču likums vai līgums var paredzēt arī cita veida sankcijas. Tāda, piemēram, ir izslēdzošā sankcija, kad pieļaujama tikai sankcijas, bet ne zaudējumu piedziņa. Šī sankcija plaši tiek piemērota attiecībās, kas regulē kravas pārvadājuma

¹ ЦП СССР, 1964, № 5.

līgumu. Piemēram, CK 441. p. III daļa nosaka, ka autotransporta organizācijai, kas nav piegādājusi nosūtītājam transporta līdzekļus tādā daudzumā, ar kādu pietiek pārvadājumu mēneša plānā paredzētajiem kravas pārvadājumiem vai izpildei pieņemtam vienreizējam pasūtījumam, jāsamaksā nosūtītājam soda nauda par visu nosūtīšanai sagatavotās kravas daudzumu, kas nav izvests salīdzinājumā ar plānu vai vienreizēju pasūtījumu. Cits sankcijas veids ir «soda sankcija». Tas ir visbargākais sankcijas veids, jo pieļauj, ka zaudējumus var piedzīt pilnā apmērā virs sankcijas. Šo sankcijas veidu piemēro, ja to puses paredzējušas līgumā vai arī ja tas ir speciāli paredzēts likumā. Tādu sankciju nosaka CK 270. p. II daļa, kurā noteikts, ka gadījumā, ja piegādāta nepienācīgas kvalitātes vai nekomplekta produkcija, tad pircējs piedzen no piegādātāja noteikto līgumsodu (soda naudu) un bez tam ar šādu piegādi nodarītos zaudējumus, neieskaitot tajos līgumsodu (soda naudu). Un, beidzot, var būt arī «alternatīvā sankcija», kad pēc kreditora izvēles var piedzīt vai nu sankciju, vai zaudējumus. Likumdošanā var būt noteikti arī vēl citi sankcijas veidi.

Pēc vispārējā principa sankcijas piedzišana no parādnieka ir kreditora tiesība, nevis pienākums. Taču dažās saistībās starp sociālistiskajām organizācijām ir noteikts, ka sankcijas piedzišana ir kreditora pienākums pret valsti. Tā tas ir, piemēram, ja tiek piegādāta sliktas kvalitātes produkcija.

Ja maksājamā sankcija ir pārmērīgi liela salīdzinājumā ar kreditora patiesajiem zaudējumiem, tad tiesa, ievērojot saistības izpildījuma pakāpi un pilsoņa, kas piedalās saistībā, mantisko stāvokli, ir tiesīga samazināt sankciju. Tātad tiesa var ievērot pilsoņa mantisko stāvokli, bet uz juridiskām

personām šis norādījums neattiecas. Kā zināms, tiesa neizskata strīdus starp sociālistiskajām organizācijām, izņemot gadījumus, kad viena no pusēm ir kolhozs vai starpkolhozu organizācija (CPK 26. p.). Šos strīdus izskata parasti arbitražā vai retos gadījumos šķīrētīsa. Arbitražā vai šķīrētīsa var tikai izņēnuma gadījumos, ievērojot pušu būtiskās intereses, samazināt kreditoram maksājamo sankciju. Seit jāņem vērā, ka, ja sociālistiskās organizācijas neizpilda savstarpējās saistības, cieš ne tikai kreditors — cita organizācija, bet arī visa tautas saimniecība kopumā.

Ķīla. Saistību izpildījumu var nodrošināt arī ar ķīlas palīdzību. Ja parādnieks neizpilda ar ķīlu nodrošināto saistību, ķīlas turētājam ir priekšrocības tiesības pret citiem kreditoriem saņemt apmierinājumu no iekīlātās mantas vērtības. Izņēmumus no šī noteikuma nosaka likums (CPK 431. p.).

Ķīla rodas uz līguma vai likuma pamata. Ķīlas devējs var būt kā pats parādnieks, tā arī trešā persona. Ķīlas devējam jābūt iekīlājamās mantas īpašniekam vai arī viņam jābūt ar mantas operatīvās pārvaldīšanas tiesībām. Ja ķīla nerodas uz likuma, bet uz līguma pamata, šim līgumam jābūt noslēgtam rakstveidā. Līgumam par dzīvojamās mājas iekīlājumu jābūt notariāli apliecinātam, ja kaut viena no pusēm ir pilsonis, un reģistrētam vietējās Tautas deputātu padomes izpildkomitejā. Ja šos noteikumus neievēro, mājas iekīlājums nav spēkā. Līguma par ķīlu rekvizīti noteikti CK 177. pantā. Par ķīlas priekšmetu var būt visāda manta, izņemot mantu, uz kuru saskaņā ar CK 98., 101. un 104. pantu nevar vērst piedziņu (uzņēmumi, ēkas, celtnes, iekārta un pārējā manta, kas ietilpst valsts organizāciju pamatlīdzekļos; uzņēmumi, kultūras un sadzīves iestādes, ēkas, celtnes,

traktori, kombaini, pārējās mašīnas, transporta līdzekļi un cita manta, kas ietilpst kolhozu, citu kooperatīvo organizāciju, to apvienību pamatlīdzekļos, kā arī sēklas un lopbarības fondi; arodbiedrībām un citām sabiedriskajām organizācijām piederošie uzņēmumi, ēkas, celtnes, iekārtas un cita manta, kas ietilpst uzņēmumu, sanatoriju, atpūtas namu, kultūras piļu, klubu, stadionu un pionieru nometņu pamatlīdzekļos, kā arī kultūras un izglītības fondi).

Līgumu slēdz starp ķīlas devēju un ķīlas turētāju. Līguma paveids ir ķīlas biļete, kuru izsniedz lombards. Priekšmetu sarakstu, kurus lombards nepieņem ķīlā, nosaka lombarda statūti.¹

Visizplatītākie ķīlas veidi ir trīs: 1) uzņēmumi un citas saimnieciskās organizācijas ieķīlā savas preču-materiālās vērtības, lai nodrošinātu banku kredītu; 2) pilsoņi ieķīlā savas mājas, lai nodrošinātu banku vai saimniecisko organizāciju māju celšanai izsniegtos aizdevumus; 3) pilsoņi ieķīlā dažādus sadzīves priekšmetus, lai nodrošinātu aizdevumus, kurus izsniedz lombardi. Ja mantu nav ieķīlājis mantas īpašnieks un ja tas izdarīts pretēji viņa gribai, īpašnieks var mantu atprasīt no ķīlas turētāja. Savukārt ķīlas turētājs var atprasīt no ķīlas devēja tās summas, kuras ķīlas turētājs viņam izmaksājis sakarā ar nodrošināto saistību. Piemēram, Genadijs M. nozaga savu vecāku mantas un daļu no tām ieķīlāja Rīgas lombardā, bet vienu no mantām — cigeikādas kažoku — ieķīlāja Valentīns M. Tā kā Genadijs M. par savu nodarījumu tika notiesāts un ar tiesas spriedumu ieķīlā-

¹ Lombarda tipveida statūti. Apstiprināti ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1979. gada 4. aprīļa lēmumu Nr. 165. — Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1979, № 9.

tās mantas nodotas īpašniekiem, Rīgas lombards cēla prasību pret Genadiju M., bet attiecībā uz kažoku — pret Genadiju M. un Valentīnu M. par zaudējumu piedziņu. Tautas tiesa daļā par kažoku prasību pret Valentīnu M. noraidīja, bet aizdevuma summu piedzina no Genadija M., norādot, ka Valentīns M. nekādu labumu no kažoka ieķīlāšanas nav guvis. LPSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija tautas tiesas spriedumu atstāja negrozītu. LPSR Augstākās Tiesas Prezidijs tautas tiesas spriedumu un Civillietu tiesas kolēģijas lēmumu šajā daļā atcēla, jo kažoku ieķīlājis Valentīns M., kurš sastāv tiesiskās attiecībās ar lombardu. Ja atbildētājs Valentīns M. saņemto aizdevuma summu nodevis Genadijam M., tad viņš var celt pret Genadiju M. regresa prasību, bet tas neatbrīvo Valentīnu M. no atbildības Rīgas lombarda prasībā. Saskaņā ar CK 200. p. parādnieks var pārvest savu parādu citai personai tikai ar kreditora piekrišanu. Rīgas lombards šādu piekrišanu nav devis.¹ Ieķīlātā manta, izņemot ēkas, nododama ķīlas turētājam, ja likumā vai līgumā nav noteikts citādi. Ķīlas tiesības uz dzīvojamām mājām rodas no brīža, kad līgums reģistrēts vietējās Tautas deputātu padomes izpildkomitejā, bet uz ķīlas turētājam nododamo mantu — ar šās mantas nodošanas brīdi, ja tomēr pēc likuma vai līguma tā nav nododama, — tad ar līguma noslēgšanas brīdi.

Ķīlas turētājam ir noteikti pienākumi un tiesības. Ķīlas turētājs, kam nodota manta, atbild par tās saglabāšanu. Viņš atbild par mantas saglabāšanu, ja nepierāda, ka šās mantas zaudējums vai

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1970, № 1, 45. lpp.

bojājums nav noticis viņa vainas dēļ. Lombardam jāapdrošina ķilā pieņemtā manta par pilnu tās vērtību pēc nocenojuma, kas izdarīts pēc pušu vienošanās, pieņemot mantu ķilā, bet dārgmetālu izstrādājumi — pēc valsts cenām. Ķīlas turētājs nav tiesīgs lietot ieķīlāto mantu un no tās gūtos ienākumus, ja likumā vai līgumā nav paredzēts citādi.

Ja īpašuma tiesības uz ieķīlāto mantu vai tās operatīvās pārvaldīšanas tiesības no ķīlas devēja pāriet citai personai, tad ķīlas tiesības paliek spēkā. Ieķīlāto mantu, kas izgājusi no ķīlas turētāja vai parādnieka valdījuma, kam tā bija atstāta, ķīlas turētājs var atprasīt saskaņā ar CK 159. p., kas nosaka īpašuma tiesību aizstāvēšanu valditājam, kas nav īpašnieks.

Ja parādnieks neizpilda ar ķīlu nodrošināto saistību, kreditora prasījuma apmierinājums no ieķīlātās mantas vērtības tiek izdarīts pēc tiesas, arbitražas vai šķīrējtiesas sprieduma, ja likumā nav noteikts citādi. Ja no ieķīlātās mantas pārdošanas saņemtā summa ir nepietiekama ķīlas turētāja prasījuma segšanai, viņam ir tiesības, ja likumā vai līgumā nav norādīts citādi, iztrūkstošo summu saņemt no parādnieka pārējās mantas. Ieķīlātās mantas bojāejas gadījumā, ja tā bijusi apdrošināta, ķīlas turētājam ir priekšrocības tiesības uz apmierinājumu no apdrošinājuma atlīdzības.

Ja aizdevums, kas nodrošināts lombardā ar mantas ķīlu, noteiktā laikā netiek dzēsts, lombards pēc viena mēneša pārdod šo mantu valsts vai kooperatīvajām organizācijām par faktisko vērtību, bet ne zemāku par nocenojumu.

Ķīlas tiesības var izbeigties dažādos veidos. Skaidrs, ka, izbeidzoties pamata saistībai (parādnieks parādu nomaksājis), izbeidzas arī ķīlas tiesības uz mantu. Savukārt, ja manta iet bojā, pro-

tams, izbeidzas ķīlas tiesības uz šo mantu. Tiesa, šajā gadījumā ķīlas turētāja un ķīlas devēja tiesiskās attiecības var neizbeigties. Ja ķīlas turētājs iegūst īpašuma tiesības vai operatīvās pārvaldišanas tiesības uz iekļāto mantu, kas var notikt, realizējot ķīlas turētāja tiesības, tad ķīlas tiesības izbeigsies. Un, beidzot, šīs tiesības izbeigsies, arī pārdodot šo mantu piespiedu kārtā citām personām.

Galvojums. Pēc galvojuma līguma galvinieks uzņemas atbildēt pilnā apmērā vai daļēji citas personas kreditoram par šās personas saistības izpildīšanu (CK 186. p. I d.).

Atšķirībā no ķīlas līguma, kur nodrošinājumam ir objektīvs raksturs, proti, saistību nodrošina ar noteiktu mantu (objektu), šeit nodrošinājumam ir subjektīvs raksturs, jo cita persona (subjekts) apņemas atbildēt, ja parādnieks saistību neizpilda. Tātad galvojuma līguma attiecībās raksturīga vismaz triju personu esamība: kreditors, parādnieks un galvinieks. Nav izslēgts, ka var būt vairāki galvinieki, tādā gadījumā galvinieki atbild solidāri, ja galvojuma līgumā nav noteikts citādi.

Galvojuma līgumam jābūt noslēgtam rakstveidā. Rakstveida formas neievērošana padara galvojuma līgumu par spēkā neesošu. Galvojuma līgumu var slēgt atsevišķi vai arī iekļaut pamatlīgumā kā patstāvīgu punktu.

Galvinieka atbildība iestājas, ja parādnieks neizpilda saistību. Šajā gadījumā parādnieks un galvinieks atbild kreditoram solidāri, ja galvojuma līgumā nav noteikts citādi. Galvinieks atbild tādā pašā apmērā kā parādnieks, it īpaši par procentu samaksu, par zaudējuma atlīdzību, par sankcijas samaksu, ja galvojuma līgumā tas nav regulēts citādi.

Galvinieks var izvirzīt pret kreditoru visus tos iebildumus, kurus varētu celt parādnieks. Ja pret galvinieku celta prasība, viņam jāpieaicina parādnieks piedalīties lietā. Pretējā gadījumā parādniekam ir tiesības izvirzīt pret galvinieka regresa prasījumu visus tos iebildumus, kuri viņam bijuši pret kreditoru.

Galvinieks savās tiesībās celt iebildumus pret kreditora prasījumu ir patstāvīgs. Ja pats parādnieks neceļ iebildumus, no tiem atteicies vai atzina savu saistību, galvinieks ir tiesīgs visus iebildumus uzturēt un apstrīdēt kreditora prasību.

Kad galvinieks ir izpildījis saistību parādnieka vietā, viņam pāriet visas kreditora tiesības pret parādnieku šajā saistībā. Kreditoram ir jāizsniedz galviniekam dokumenti, kas apliecina prasījumu pret parādnieku, un jānodod tiesības, kuras nodrošina šo prasījumu. Ja galvinieku bija vairāk, katram no galviniekiem rodas regresa prasījuma tiesības pret parādnieku savas samaksātās summas apmēros.

Ja ar galvojumu nodrošināto saistību tomēr izpildījis pats parādnieks, viņam tūlīt jāpaziņo par to galviniekam, lai pēdējais no savas puses neizpildītu saistību. Pretējā gadījumā galvinieks, kas izpildījis saistību, patur regresa prasījuma tiesības pret parādnieku, kaut arī viņš savu saistību izpildījis. Šajā situācijā parādnieks ir tiesīgs piedzīt no kreditora atpakaļ nepamatoti saņemto. Galvojums pēc vispārējā principa izbeidzas līdz ar tā nodrošinātās parādnieka saistības izbeigšanos. Taču likums nosaka arī, ka galvojums izbeidzas, ja kreditors triju mēnešu laikā no saistības termiņa iestāšanās dienas nav cēlis prasību pret galvinieku. Tātad CK 191. p. II d. nosaka saisinātu noilguma termiņu, pēc kura notecējuma galvojums vispār iz-

beidzas. Ja saistības izpildījuma termiņš nav norādīts vai arī tas noteikts ar pieprasījuma brīdi, tad, ja nav citas vienošanās, galvnieka atbildība izbeidzas pēc viena gada, skaitot no galvojuma līguma noslēgšanas dienas.

Rokasnauda. Par rokasnaudu uzskatāma naudas summa, ko viena līgumslēdzēja puse izsniedz otrai pusei uz to maksājumu rēķina, kuri pienākas pēc līguma, lai tādējādi apliecinātu līguma noslēgšanu un nodrošinātu tā izpildīšanu (CK 192. p.). Praksē visbiežāk rokasnaudu dod, slēdzot dzīvojamo telpu īres vai apakšīres līgumus, it sevišķi, īrējot telpas vasarnīcās vasaras periodā.

Vienošanās par rokasnaudu jānoslēdz rakstveidā. Ja par līguma neizpildīšanu ir atbildīga puse, kas devusi rokasnaudu, tad rokasnauda paliek otrai pusei. Ja par līguma neizpildīšanu atbildīga puse, kas saņēmusi rokasnaudu, tai jāmaksā otrai pusei divkārtšā rokasnaudas summa. Bez tam pusei, kas atbildīga par līguma neizpildīšanu, jāatlīdzina pretējai pusei zaudējumi, ieskaitot atlīdzībā rokasnaudas summu, ja līgumā nav noteikts citādi.

Rokasnauda, kā norāda pats nosaukums, ir naudas summa, kas tiek ieskaitīta saistības izpildījumā. Otrkārt, šīs summas iemaksa liecina par līgumisku attiecību esamību starp pusēm. Treškārt, tās uzdevums ir nodrošināt saistības izpildījumu. Praksē dažreiz jauc rokasnaudu ar avansu. Piemēram, iemaksā rokasnaudu sakarā ar mājas pirkuma-pārdevuma līgumu. Taču šeit jāņem vērā, ka mājas pirkuma-pārdevuma līgumam jābūt notariāli apliecinātam. Ja šāda līguma nav, iemaksāto summu nevar uzskatīt par rokasnaudu (rokasnauda liecina par līguma esamību) un līdz ar to likumā paredzētās sekas nevar iestāties. Šādu summu var uzskatīt tikai par avansu. Turpretī, ja puses savā starpā

līgumu noslēgušas un noslēgta vienošanās arī par rokasnaudu, likumā noteiktās sekas iestāsies, ja līgumā paredzētās saistības neizpildīs. Piemēram pilsoņi S. un P. norunāja, ka noslēgs mājas pirkuma-pārdevuma līgumu, tādēļ S. samaksāja P 2000 rubļ. Tā kā līgums netika noslēgts, bet P. atteicās naudu atdot, S. cēla prasību par 2000 rubļu piezīņu. Daugavpils rajona tautas tiesa prasību apmierināja. Pārsūdzot tautas tiesas spriedumu, P. kasācijas sūdzībā norādīja, ka līgums nav noslēgts S. vainas dēļ un ka tiesa pārkāpusi CK 192. p., jo nav ņēmusi vērā noteikumus par rokasnaudu. LPSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija ar savu 1976. g. 20. augusta lēmumu tautas tiesas spriedumu atstāja negrozītu. Lēmumā norādīts, ka līgumu nevarēja noslēgt, jo laikā, kad S. samaksāja P. naudu, P. māja vēl nepiederēja. Tātad P. nevarēja līgumu noslēgt. Līdz ar to 2000 rubļu samaksa neliecināja par pirkuma-pārdevuma līguma noslēgšanu starp pusēm. Tādēļ tautas tiesa pamatoti nepiemēroja CK 192. p. noteikumus, jo 2000 rubļu samaksu šajā gadījumā nevarēja uzskatīt par rokasnaudu.

Garantija ir likumā vai līgumā paredzētā vienas sociālistiskās organizācijas saistība dzēst pilnos apmēros vai daļēji otras organizācijas parādu saistības neizpildīšanas vai nepienācīgas izpildīšanas gadījumā (CK 193. p.). Ar garantiju nodrošinātās saistības neizpildīšanas vai nepienācīgas izpildīšanas gadījumā garanta materiālā atbildība iestājas papildus parādnieka atbildībai.

Kā redzams no teiktā, garantija ir stipri līdzīga galvojumam, taču ir arī atšķirības, kuras jāņem vērā. Garantija nodrošina tikai tās saistības, kas radušās starp sociālistiskajām organizācijām. Par garantu parasti uzstājas parādniekam augstākā

iestāde, kurai parādnieks pakļauts un kura pārzina tā finansēšanu. Garants atbild ne par visu saistības summu, bet tikai par to daļu, kuras parādniekam nav, lai segtu saistību pilnībā. Atšķirībā no galvojuma garants nav solidāri atbildīgs, bet viņa atbildība ir subsidiāra (papildu) atbildība parādnieka atbildībai. Garantam nav regresa prasības tiesību pret parādnieku.

Līgumā noteiktajai garantijai jābūt izteiktai rakstveidā. Augstākā organizācija visbiežāk šādas garantijas iesniedz bankai.

VI nodaļa

ATBILDĪBA PAR SAISTĪBU PĀRKĀPUMU, SAISTĪBU IZBEIGŠANĀS

Saistības rada to subjektiem noteiktas tiesības un pienākumus. Pie tam saistību izpilde ir obligāta, tās ir jāizpilda. Par to liecina arī pats saistību nosaukums (latīņu valodā *obligatio*, krievu valodā *обязательство*, angļu valodā *obligation*, arī *binding*). Latviešu nosaukums šajā ziņā ir tuvāks otrajam angļu terminam *binding*, kas cēlies no darbības vārda *bind* — siet, sasiet, piesiet. Tātad saistības jau savā būtībā ir tādas, ka tās nevar nepildīt. Ikdienas dzīve to arī apstiprina, jo saistību vairākumu to subjekti izpilda labprātīgi. Taču visas saistības ir jāizpilda, tādēļ, lai piespiestu to izdarīt arī negodprātīgo pusi, ir paredzēta atbildība par saistības neizpildīšanu vai nepienācīgu izpildīšanu.

Civiltiesiskā atbildība par saistības pārkāpumu ir likumā noteiktā mantiskā iedarbība uz vainīgo personu. Tai ir divi mērķi: 1) panākt līguma

izpildījumu vai arī atjaunot iepriekšējo stāvokli, novērst tiesību aizskarošo darbību, ja nodarīts kaitējums, attiecīgi pasliktinot vainīgās personas mantisko stāvokli; 2) profilaktiskais uzdevums panākt, lai turpmāk persona, kura nav izpildījusi saistību, to izpildītu godprātīgi.

Tāpat kā jebkurā citā tiesību nozarē, arī civiltiesībās atbildība iestājas tikai zināmos apstākļos, kurus nosaka likums.

Ne katra persona var būt civiltiesiski atbildīga. Ja līgums noslēgts ar pilsoni, kurš nav rīcībspējīgs, atzīts par ierobežoti rīcībspējīgu vai kurš nav spējis saprast savas rīcības nozīmi u. c., likumā paredzētos gadījumos šis līgums ir atzīstams par spēkā neesošu un līdz ar to arī nevar iestāties šāda pilsoņa civiltiesiska atbildība (CK 51.—55. p.). Ja kaitējumu nodarījis nepilngadīgais, kurš nav sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, pilsonis, kurš atzīts par rīcības nespējīgu vai arī kurš nav spējīgs saprast savas darbības nozīmi, šāds pilsonis par nodarīto kaitējumu neatbild (CK 472., 474., 475. p.).

Ja nav iepriekš minēto šķēršļu, lai iestātos civiltiesiskā atbildība, ir nepieciešama vēl virkne nosacījumu, kas veido *civiltiesiskās atbildības* pamatus. Lai iestātos civiltiesiskā atbildība, ir jākonstatē četru elementu esamība, kas kopumā veido civiltiesiskās atbildības pamatus.

Viens no šiem elementiem ir kreditora *mantiskie zaudējumi*. Parādnieka civiltiesiskā atbildība ir iespējama, ja kreditoram ir radušies mantiski zaudējumi. Tas neattiecas uz gadījumiem, kad iestājas civiltiesiska atbildība saskaņā ar CK 7. p. noteikumiem par goda un cieņas aizstāvēšanu. Parādniekam saistības neizpildīšanas vai nepienācīgas iz-

pildīšanas gadījumā jāatlīdzina kreditoram tādējādi nodarītie zaudējumi.

Ar zaudējumiem saprot kreditora izdarītos izdevumus, viņa mantas zudumu vai bojājumu, kā arī tos ienākumus, kurus kreditors nav ieguvis, bet kurus viņš būtu ieguvis, ja parādnieks būtu saistību izpildījis (CK 224. p.). No teiktā izriet, ka zaudējumu jēdziens sevī ietver reālos zaudējumus un neiegūtos ienākumus. Reālie zaudējumi var izpausties dažādās formās. Tie var būt gadījumi, kad kreditora manta ir nozaudēta vai iznīcināta pilnīgi. Piemēram, avārijā iznīcināts transporta līdzeklis, nodegusi māja u. tml. Var būt gadījumi, kad kreditora mantai nodarīti bojājumi. Parādnieka vainas dēļ kreditoram var rasties lieki izdevumi. Ar neiegūtajiem ienākumiem saprot tos ienākumus, kurus kreditors būtu ieguvis, ja parādnieks būtu izpildījis sayus pienākumus saistībā. Parasti attiecībās starp pilsoņiem šis noteikums netiek piemērots, jo pilsoņu ienākumi ir viņu darba alga, pensija u. tml. Taču atsevišķos gadījumos likums šādu iespēju paredz. Piemēram, saskaņā ar CK 381. p. II d., ja darbuzņēmuma līguma priekšmets gājis bojā vai darba pabeigšanas neiespējamība cēlusies pasūtītāja piegādātā materiāla trūkuma dēļ vai viņa rīkojumu dēļ par darba izpildes paņēmieni, vai cēlusies pēc tam, kad pasūtītājs nokavējis izpildītā darba pieņemšanu, pie tam darbuzņēmējs ievērojis CK 375.—376. p. noteikumus, darbuzņēmējs saglabā tiesības saņemt atlīdzību par darbu. Lielāka nozīme neiegūto ienākumu atlīdzināšanai ir attiecībās starp sociālistiskajām organizācijām. Ja parādnieka vainas dēļ kreditors nav saņēmis ieplānoto peļņu (nesaņēma izejvielas un nevarēja saražot ieplānoto produkciju), kreditors var šos neiegūtos ienākumus piedzīt no parādnieka. Juridiskajā

literatūrā pat ir izteikts viedoklis, ka šie noteikumi attiecas arī uz virsplāna peļņu.¹ Tomēr jāņem vērā, ka likums var atkāpties no neiegūto ienākumu piedziņas principa. Tā tas, piemēram, ir, nosakot atbildību pusēm par kapitālās celtniecības darbuzņēmuma līguma pārkāpšanu (CK 388. p. I d.).

Ja tiesa vai arbitrāža izskata strīdu par zaudējumu piedziņu, kreditoram ir jāpierāda zaudējumu, to skaitā neiegūto ienākumu esamība un to apmērs.

Otrs elements, kas nepieciešams, lai iestātos civiltiesiskā atbildība, ir *cēloniskais sakars*. Lai piedzītu no parādnieka sankciju un zaudējumus (vai arī vienu vai otru), ir nepieciešami, lai starp parādnieka darbību vai bezdarbību un konstatētajām sekām būtu cēlonisks sakars. Vai, citiem vārdiem, lai parādnieka darbība vai bezdarbība būtu cēlonis tam faktam, uz kuru norāda kreditors. Ja, piemēram, cietušais, kuram uzbrauca automašīna, bija iereibis, bet nekādu satiksmes noteikumu viņš nebija pārkāpis un viņam uzdrāzās automašīna tādēļ, ka tās vadītājs pārkāpa satiksmes noteikumus, tad tiesai nav pamata samazināt piedzenamās kaitējuma atlīdzības apmēru. Cietušā reibuma stāvoklis nebija cēlonis avārijai.

Trešais elements ir parādnieka *prettiesiskā uzvedība*. Tā var izpausties likuma pārkāpumā vai arī līguma noteikumu neievērošanā. Prettiesiskā uzvedība var būt kā darbība, tā arī bezdarbība. Prettiesiskajai uzvedībai ir objektīvs raksturs. Tā pastāv neatkarīgi no subjekta attieksmes pret šo uzvedību. Ja parādnieka uzvedība nav prettiesiska, viņa atbildība nevar iestāties. Atsevišķos izņēmuma gadījumos civiltiesiska atbildība var iestā-

¹ Комментарий к ГК РСФСР. М., 1970, с. 328.

ties arī tad, ja nav prettiesiskas uzvedības. Tāda dažos gadījumos var būt atbildība par paaugstinātas bīstamības avota nodarītu kaitējumu.

Ceturtais elements ir parādnieka *vaina*. Persona, kas nav izpildījusi saistību vai izpildījusi to nepienācīgā veidā, ir mantiski atbildīga tikai tad, ja viņa ir vainīga (nolūks vai neuzmanība), izņemot likumā vai līgumā paredzētos gadījumus (CK 229. p.). Saskaņā ar CK 469. p. I daļu paaugstinātas bīstamības avota valdītājs par nodarīto kaitējumu atbild bez vainas. Ar vainu parasti saprot parādnieka subjektīvo attieksmi pret savu prettiesisko uzvedību. Atšķirībā no trešā elementa (prettiesiskās uzvedības) vainai ir subjektīvs raksturs, tā parāda parādnieka psihisko attieksmi pret savu darbību vai bezdarbību. Ja vainu konstatē, tad tā izpaužas negatīvā attieksmē pret valsts, sabiedrības, pilsoņu, sociālistisko organizāciju interesēm un tiesībām. Likums izšķir divas vainas formas — nodomu jeb nolūku un neuzmanību. Nodoms ir tāda vainas forma, kad persona apzinās savas darbības vai bezdarbības prettiesisko raksturu, paredz tās prettiesiskās sekas un vēlas to iestāšanos vai arī, ja tieši to nevēlas, tad apzināti pieļauj šo seku iestāšanos. Neuzmanība turpretī ir tāda vainas forma, kad persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības prettiesisko seku iestāšanās iespēju, bet vieglprātīgi palāvusies, ka tās varēs novērst, vai arī nav paredzējusi prettiesisko seku iestāšanās iespēju, lai gan tai vajadzēja un tā varēja tās paredzēt. Piemēram, gadījumos, kad kaitējums nodarīts avārijas rezultātā, kaitējums tiek nodarīts aiz neuzmanības. Vainīgais pilsonis, lai gan apzināti pārkāpis satiksmes noteikumus, nav vēlējies prettiesisko seku iestāšanos un vieglprātīgi domājis, ka tās varēs novērst.

Lai iestātos civiltiesiskā atbildība, parasti vainas formai nav nozīmes. Lai gan atsevišķos gadījumos likums var noteikt citādi. Piemēram, CK 426. p. III daļā noteikts: ja, notekot līgumā paredzētajam glabāšanas termiņam vai termiņam, kuru glabātājs norādījis CK 423. p. kārtībā, persona, kas nodevusi mantu glabāšanā, nepaņem to atpakaļ, tad glabātājs turpmāk atbild par šās mantas zudumu, iztrūkumu vai bojājumu tikai tad, ja viņa rīcībā saskaņā nolūks vai rupja neuzmanība.

Ja kreditors tiesā vai arbitrāžā pierāda, ka viņam radušies mantiski zaudējumi, kas ir cēloniskā sakarā ar parādnieka prettiesisko uzvedību, viņam parādnieka vaina nav jāpierāda. Vainas neesamība jāpierāda personai, kas saistību pārkāpusi (CK 229. un 465. p.). Atšķirībā no krimināltiesībām civiltiesībās pastāv vainas prezumpcija, no kuras izriet, ka persona, kuras prettiesiskā uzvedība pierādīta, ir vainīga, kamēr nav pierādīts pretējais.

Ja saistības nepildīšana vai nepienācīgs izpildījums noticis abu pušu vainas dēļ, tiesa vai arbitrāža attiecīgi samazina parādnieka atbildības apmēru (CK 229. p. II d.). Citādi šo jautājumu risina, ja nodarīts kaitējums. Tad atlīdzības apmēru samazina vai vispār no kaitējuma atlīdzināšanas atbrīvo, ja konstatēta nevis jebkura neuzmanības forma, bet gan tikai cietušā rupja neuzmanība (CK 485. p.).

Likumdošanā ir arī paredzēti gadījumi, kad likums vai cits normatīvais akts atbrīvo parādnieku no civiltiesiskās atbildības. Piemēram, nav atlīdzināms kaitējums, kas nodarīts ar nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli izdarītu darbību, ja pie tam nav pārkāptas tās robežas (CK 470. p.). Seit jāpiezīmē, ka pats nepieciešamās aizstāvēšanās jēdziens formulēts LPSR kriminālkodeksa 13. pantā.

Nevar būt civiltiesiski atbildīgas arī personas, kuras nav rīcībspējīgas (sk. šīs nodaļas sākumu). Ja parādnieks pierāda, ka nav viņa vainas, arī tad viņu atbrīvo no atbildības, izņemot gadījumus, kad atbildība paredzēta bez vainas. Viens no gadījumiem, kas liecina, ka nav parādnieka vainas, ir tā saucamā «nepārvaramā vara». Ar šo jēdzienu saprot ārējus objektīvus apstākļus, kuru rezultātā parādnieks nevarēja izpildīt savu saistību pret kreditoru. Ar šo jēdzienu, kurš aizgūts no romiešu civiltiesībām, parasti saprot dažādas dabas katastrofas, piemēram, zemestrīces, plūdus, viesuļvētras u. tml. Lai tiesa vai arbitrāža debitoru atbrīvotu no civiltiesiskās atbildības, viņam ir jāpierāda, ka nepārvaramās varas parādības ir cēloniskā sakarā ar parādnieka saistības neizpildīšanu. Ja kreditora manta, kura glabājās parādnieka telpā, gāja bojā plūdus, parādnieks tiek atbrīvots no atbildības par mantas nesaglabāšanu. Bet, ja izrādās, ka kreditora manta šajā telpā vispār neglabājās, tad parādnieku no atbildības nevar atbrīvot.

Ja saistības nepildīšana vai nepienācīgs izpildījums noticis *kreditora vainas* dēļ vai ja kreditors ar nolūku vai aiz neuzmanības sekmējis to zaudējumu apmēru palielināšanos, kuri nodarīti saistības nepildīšanas vai nepienācīga izpildījuma dēļ, vai ja viņš nav veicis pasākumus to samazināšanai, tiesa vai arbitrāža attiecīgi samazina parādnieka atbildības apmērus. Šos noteikumus par kreditora vainu piemēro arī gadījumos, kad parādnieks saskaņā ar līgumu vai likumu ir mantiski atbildīgs par saistības nepildīšanu vai nepienācīgu izpildīšanu neatkarīgi no savas vainas.

Atsevišķos gadījumos kaitējuma nodarītāju var atbrīvot no atbildības, ja kaitējums nodarīts trešo personu vainas dēļ. Tā, piemēram, automašīnas

vadītājs vai īpašnieks tiek atbrīvots no atbildības par kaitējumu, ko nodarījusi šī automašīna, ja pierāda, ka tā izgājusi no viņa valdījuma bez viņa vainas, bet citu pilsoņu prettiesisku darbību rezultātā. Tomēr, ja arī automašīnas valdītājs būs uzvedies neattaisnojoši, atbildību par nodarīto kaitējumu var prasīt kā no personas, kas šo automašīnu lietojusi, tā arī no valdītāja, ievērojot, cik katrs vainīgs (CK 469. p.).

Saistību izbeigšanās. Tāpat kā saistību rašanās, arī saistību izbeigšanās ir saistīta ar noteiktu juridisku faktu esamību.

Viens no šādiem faktiem ir saistības izpildījums. Šis jautājums tika iztirzāts iepriekš (sk. 3. nodaļu).

Kreditoram, pieņemot izpildījumu, jāizsniedz parādniekam pēc viņa pieprasījuma kvitējums par izpildījuma pilnīgu vai daļēju saņemšanu. Attiecībā starp sociālistiskajām organizācijām par saistību izpildījumu liecina sastādīts akts vai dokuments par attiecīgās summas pārskaitījumu.

Saistības izbeidzas arī ar ieskaitu. *Ieskaits* ir darījums, kurā no diviem vienveidīgiem pretprasījumiem viens, kurš summāri mazāks, tiek pilnīgi likvidēts, bet otrs — likvidēts daļēji. Ja abas pretprasības summāri vienādas, abas izbeidzas. Saistības izbeidzas ar ieskaitu, ja saistības termiņš iestāties, termiņš nav noteikts vai noteikts ar pieprasījuma brīdi. Likums nepieļauj ieskaitu prasījumiem, kuriem notecējis prasības noilguma termiņš. Nav iespējams ieskaits saistībām, kurām ir personisks raksturs. Tādas, piemēram, ir saistības par mūža uzturēšanu, par kaitējuma atlīdzību, kurš radies nāves, sakropļojuma vai cita veselības bojājuma rezultātā. Nav pieļaujams ieskaits arī citos gadījumos, kad to nepieļauj likums. Ieskaits notiek, ja

par to pusēs vienojas, bet pietiek arī ar vienas pusēs paziņojumu. Ieskaits pieļaujams arī prasījuma cesijas gadījumā, ja parādniekam ir prasījums pret iepriekšējo kreditoru (CK 239. p.).

Saistība izbeidzas arī ar parādnieka un kreditora šakrišanu vienā personā. Tāds gadījums var būt, ja mantinieks, kurš bija mantojuma atstājēja parādnieks, atklājoties mantojumam, mantoja arī mirušā kreditora prasījuma tiesības pašam pret sevi. Šāda situācija var rasties, kad reorganizācijas rezultātā apvienojas sociālistiskās organizācijas, kuras atrodas kreditora un debitora attiecībās.

Saistības izbeidzas arī, pusēm vienojoties. Pilsoņi var vienoties par saistības izbeigšanu. Taču šāda vienošanās nav pieļaujama starp sociālistiskajām organizācijām, ja vienošanās ir pretrunā ar tautas saimniecības plānošanas aktiem. Puses var vienoties par vienas saistības aizstāšanu ar citu. Šādu parādību sauc par *novācīju*. Tā ir iespējama arī starp sociālistiskajām organizācijām, ja nav pretrunā ar plānošanas aktiem. Novācīja diezgan bieži tiek piemērota tiesu praksē, kad puses tiesā noslēdz mierizlīgumu, kuru lieša apstiprina.

Pusēm noteiktā kārtībā jāizbeidz vai jāgroza saistība starp sociālistiskajām organizācijām, ja tautas saimniecības plānošanas akti, uz kuriem saistība dibināta, ir grozīti saskaņā ar abām pusēm obligātu rīkojumu (CK 242. p.). Nolikumi par piegādēm nosaka, kādā formā šāda saistība ir jāgroza. Dažreiz plāna uzdevumu groza tāda iestāde, kurai pakļauta tikai viena puse saistībā. Šādā gadījumā nav tiesiska pamata saistības izbeigšanai vai grozīšanai.

Saistība izbeidzas arī sakarā ar izpildījuma neiespējamību, ja to radījis apstāklis, par kuru parādnieks neatbild. Piemēram, ja gājusi bojā individuāli

noteikta lieta, kura parādniekam bija jānodod kreditoram. Taču šajā gadījumā saistība neizbeigsies, ja par to atbild parādnieks. Parādniekam ir jāsamaksā šīs lietas vērtība, līdz ar to grozot saistības noteikumus, ja līgumā nav noteikts citādi (kreditors var pieprasīt arī zaudējumus un sankciju saskaņā ar CK 225. p.).

Saistība izbeidzas arī ar parādnieka nāvi, ja izpildījums nav iespējams bez paša parādnieka personīgas piedalīšanās. Piemēram, parādnieks apņēmis uzrakstīt zinātnisku vai mākslas darbu saskaņā ar autora līgumu. Saistība izbeidzas ar kreditora nāvi, ja izpildījums paredzēts personīgi kreditoram. Tā tas var būt, ja kreditors saņēma kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar veselībai nodarīto kaitējumu.

Saistība izbeidzas ar juridiskās personas likvidāciju, ja likumā nav noteikts, ka šīs juridiskās personas saistības jāizpilda citai juridiskai personai.

SATURS

Ievads	5
I nodaļa. Saistības, to rašanās	7
II nodaļa. Līguma slēgšana un tā forma .	11
III nodaļa. Saistību subjekti	20
IV nodaļa. Saistību izpildījums	29
V nodaļa. Saistību izpildījuma nodrošināšana	41
VI nodaļa. Atbildība par saistību pārkāpumu, saistību izbeigšanās	53

Гвидо Аугустович Земрибо
КОРОТКО
ОБ ОБЯЗАТЕЛЬСТВЕННОМ ПРАВЕ

Серия «Человек и закон»
Издательство «Лиезма» Рига 1979
На латышском языке
Оформление серии Я. Рейнберга
Художник Т. Ломунов

ИБ № 2036

Gvido Zemribo

ISI PAR SAISTĪBU TIESĪBĀM

Redaktors B. Zvidriņš. Māksl. redaktors A. Grinbergs.
Tehn. redaktore L. Vasiļevska. Korektore A. Ābele.
Nodota iespiešanai 22.05.79. Parakstīta iespiešanai 08.10.79. JT 05484.
Formāts 70×100/32. Tipogrāfijas papīrs № 2. Latīņu garnitūra.
Augstspiedums. 2,58 uzsk. iespiedl.; 2,56 izdevn. l. Metiens 5000 eks.
Pasūt. № 2465. Cena 10 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā,
Padomju bulv. 24. Izdevn. № 604/30152/Pcj-113. Iespiesta Latvijas
PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības
lietu komitejas Jelgavas tipogrāfijā, 229600 Jelgavā, Raiņa ielā 27.

Zemribo G.

Ze640 Isi par saistību tiesībām. — R.: «Liesma»,
1979. — 63 lpp. — (Cilvēks un likums).

Autors — Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja
vietnieks — šai brošūrā populārā veidā aplūko civiltiesību
normas, kas regulē saistību tiesības starp pilsoņiem un sociā-
listiskajiem uzņēmumiem un organizācijām. Darbā izmantoti
tiesu prakses materiāli.

Z $\frac{11002-604}{M801(11)-79}$ 42.79.1203050000.

34 S4
67.99(2)32

[0,15]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306052078

10 kap.